

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до проведення семінарських занять студентів
напряму підготовки (спеціальність) 081 Право

Обговорено і рекомендовано
на засіданні кафедри
теорії та історії держави і права,
конституційного права
Протокол № 12
від 27 червня 2017 р.

Чернігів ЧНТУ 2017

Історія держави і права України. Методичні вказівки до проведення семінарських занять студентів напрям підготовки (спеціальність) 081 Право /Укл. Козинець О.Г. – Чернігів: ННІ права і соціальних технологій ЧНТУ, 2017. – 44 с.

Укладач: КОЗИНЕЦЬ ОЛЕНА ГАВРИЛІВНА, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права

Відповідальний за випуск: КОЗИНЕЦЬ ОЛЕНА ГАВРИЛІВНА, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права, кандидат історичних наук, доцент

Рецензент: ПУЗИРНИЙ ВЯЧЕСЛАВ ФЕОДОСІЙОВИЧ, професор кафедри трудового права, адміністративного права та процесу, доктор юридичних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ»	
1.1. Структура навчальної дисципліни	5
1.2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни	7
1.3. Методи поточного та підсумкового контролю з навчальної дисципліни «Історія держави і права України»	18
1.4. Література основна до всього курсу	20
1.5. Орієнтовний перелік питань на екзамен	21
2. ТЕМАТИЧНІ ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	
2.1. Семінар 1. Держава і право на території Північного Причорномор'я та Приазов'я(сер. I тис. до н.е. – V ст. н.е.)	24
2.2. Семінар 2. Руська правда – пам'ятка права Київської Русі	26
2.3. Семінар 3. Кодифікація права у Великому князівстві литовському. Статут 1529 р.	29
2.4. Семінар 4. Українські землі під владою Речі Посполитої (друга половина XVI - перша половина XVII ст.)	32
2.5. Семінар 5. Правовий статус України за Переяславським договором 1654 р.	35
2.6. Семінар 6. Кодифікація права на українських землях у XVIII ст. «Права за якими судився малоросійський народ» 1743 р.	37
2.7. Семінар 7. Буржуазні реформи II половини XIX ст. в Російській Імперії та їх впровадження в Україні	40
2.8. Семінар 8. Зміни в державному ладі Російської імперії під час революції 1905-1907 рр.	42

ВСТУП

Однією з найбільш ефективних форм навчання, системного засвоєння студентами правових знань є семінарські заняття, потреба в яких особливо велика у викладанні такого навчального курсу як “Історія держави та права України”. Предметом даного курсу є історичні процеси виникнення та багатовікового розвитку складної системи державних та юридичних установ України.

Головна мета проведення семінарських занять з предмету “Історія держави і права України” – поглиблення та закріплення найбільш складних і важливих тем лекційного курсу. На семінарських заняттях студенти набувають навичок самостійного опрацювання джерел права, аналізу законодавчого матеріалу, правильного формулювання і висловлювання своїх думок під час обговорення теми.

На семінарські заняття виносяться головним чином окремі нормативні акти, законники, “права”, конституції, кодекси. Аналіз таких джерел, як Руська Правда, Литовські Статути 1529, 1566, 1588 р.р., Права за якими судиться малоросійський народ 1743 р., Конституції УСРР 1919 р.; СРСР 1924, 1936, 1977; УРСР 1929, 1937, 1978 рр. та інших документів, дає можливість засвоїти зміст окремих інститутів права, структуру державного механізму тощо, і таким чином, підготуватися до відповідей на запитання, які пропонуються студентам у планах семінарів.

У плані семінарських занять, окрім переліку певної кількості питань, запропоновані основні терміни з теми, а також контрольні питання, на які студенти, готуючись до семінарського заняття, повинні знати відповіді. До кожної теми семінарського заняття запропоновані теми рефератів, при написанні яких, студенти можуть поглибити свої знання, опрацювати додаткову літературу і, тим самим, розширити свій світогляд.

На семінарських заняттях із деяких тем передбачено вирішення казусів та тестових завдань, які знаходяться безпосередньо у викладача.

До кожної теми семінарського заняття запропонований перелік літератури.

1.1. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.

Назви змістових модулів і тем		Кількість годин для денної/заочної форми навчання			
		Всього	У тому числі		
			Лек.	Семін.	Сам.роб.
1	2	3	4	5	6
Модуль 1					
Змістовий модуль 1. Держава і право України від до слов'янського часу (середина I тисячоліття до н.е.) і до національно-визвольної війни середини XVII ст.)					
1	Предмет, метод дослідження, періодизація та історіографія історії держави і права України	7/7/7	1/1/1	-	6/7/6
2	Держава і право на території Північного Причорномор'я та Приазов'я (сер. I тис. до н.е. - V ст. н. е.)	7/5/5	-	2	6/7/5
3	Формування державності та права у східних слов'ян. Утворення Київської Русі (VI - поч. XII ст.).	8/5/5	1/1/1	2	4/6/4
4	Держава і право феодальної роздробленості Русі (XII-XIV ст.).	8/8/8	-	-	8/8/8
Разом за кредитом 1		30/30/25	2/2/2	4/-/-	24/28/23
5	Українські землі у складі Литви та Польщі (кінець XIV- XVIст.)	9/9/8	1	-	8/9/8
6	Право на українських землях під владою Литви та Польщі (кінець XIV- XVIст.)	11/10/8	1	2/1/1	8/9/7
7	Українські землі під владою Речі Посполитої II половина XVI - I пол. XVII ст.	10/11/9	-	2/1/1	8/10/8
Разом за кредитом 2		30/30/25	2	4/2/2	24/28/23
Разом за змістовим модулем 1		60/60/50	4/2/2	8/2/2	48/56/46
Змістовий модуль 2. Держава та право України від середини XVIIст. до кінця XX ст.					
8	Українська державність і право в роки визвольної війни 1648 - 1654 рр. Відродження національної держави і права України	8/8/7	1/1/1	-	6/7/6
9	Входження України до складу Росії та його правове оформлення	7/7/5	1	2	5/7/5
10	Правове становище України у складі Росії (XVIIIст.). Кодифікація права	9/7/7	2	2/2/2	5/7/5
11	Суспільно-політичний лад і право західноукраїнських земель (II пол. XVII - II пол. XVIII ст.)	6/6/6	-	-	6/6/6
Разом за кредитом 3		30/30/25	4/1/1	4/2/2	22/27/22
12	Суспільно-політичний лад і право України у складі двох імперій – Російської і Австрійської (XIX ст.)	7/6/6	1	2	4/6/6

13	Суспільно-політичний лад і право Правобережної, Лівобережної та Південної України у складі Російської імперії (з поч. XX ст. до 1917 р.)	8/6/6	1	2	5/6/6
14	Відродження української національної державності (1917-1920 рр.)	7/9/7	2/1/1	-/2/-	5/6/6
15	Утворення української радянської республіки. Державно-правове будівництво УРСР у 1919-1991 рр.	8/9/6	2/2	-	6/7/6
Разом за кредитом 4		30/30/25	6/3/1	4/2/0	20/25/24
Разом за змістовим модулем 2		60/60/50	10/4/2	10/4/2	42/52/46
Усього годин за дисципліну		120/120/100	14/6/4	16/6/4	90/108/92

1.2. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Держава і право України від до слов'янського часу (середина I тисячоліття до н.е.) і до національно-визвольної війни середини XVII ст.)

Тема 1. Предмет, метод дослідження, періодизація та історіографія історії держави і права України

Предмет, методологія курсу історії держави і права України, місце курсу в системі юридичних навчальних дисциплін.

Наукова періодизація історії держави і права України.

Наукова і навчальна література з курсу. Критика антинаукових концепцій історії держави і права України.

Тема 2. Держава і право на території Північного Причорномор'я та Приазов'я (сер. I тис. до н.е. - Vст. н. е.)

Розклад первіснообщинного ладу, загальні закономірності та особливості становлення класового суспільства на території України.

Значення археологічних даних для вивчення рівня розвитку культури на території України. Письмові пам'ятники державності і права Північного Причорномор'я.

Виникнення і розвиток Скіфської держави: суспільно-політичний лад; джерела та основні риси права.

Античні міста-держави: Ольвія, Херсонес, Пантікапей, Тіра та ін. Суспільно-політичний лад, джерела й основні риси права. Зв'язки з місцевими племенами і союзами племен.

Боспорське царство. Його суспільно-політичний лад, джерела та основні риси права.

Монархія і республіка – політичні форми перших рабовласницьких держав на території України.

Значення рабовласницьких держав Північного Причорномор'я для процесу розкладу родоплемінного устрою, виникнення державності та права у східних слов'ян.

Тема 3. Формування державності та права у східних слов'ян. Утворення Київської Русі (VI - поч. XII ст.)

Східні слов'яни, їх походження, розселення на сучасній території України. Родоплемінна організація суспільства та її розклад: родовий уклад життя людей, зародження патріархального рабства, формування феодальних відносин. Переростання родових общин у територіальні.

Східнослов'янські племена, союзи племен, племінні княжіння. Союз союзів племінних княжінь Середнього Подніпров'я під назвою «Русь» (VIIIст. н.е.).

Суперсоюз племінних княжінь під назвою «Руська земля» (поч. IXст.) - попередник держави Київська Русь.

Вітчизняні та іноземні літературні пам'ятки східних слов'ян. Особливості

східнослов'янської державності.

Утворення і розвиток держави з центром у Києві. Формування її території. Норманська та інші теорії походження Київської Русі. Основні моменти внутрішньої і зовнішньої політики. Розвиток феодального землеволодіння і феодальної форми експлуатації. Розвиток ремесла, торгівлі і виникнення феодальних міст.

Суспільний лад. Великі київські князі. Місцеві князі. Бояри. Духовенство. Міське населення. Смерди. Закупи. Кабальні люди. Холопи.

Державний лад. Ранньофеодальна монархічна форма правління. Вищі органи влади: великий київський князь, рада при великому князі. Удільні князі. З'їзди князів (снеми). Відносини васалітету-сюзеренітету. Віче. Судові органи. Двірцево-вотчинна система управління. Військо. Церковна організація.

Джерела права Київської Русі: звичаєве право, князівське законодавство, міжкнязівські договори, постанови князівських з'їздів і вічевих зборів, договори Київської Русі з іноземними державами. Джерела церковного права: церковні статuti Володимира і Ярослава, збірки канонічного права. «Руська Правда» - пам'ятка права Київської Русі. Основні редакції «Руської Правди».

Основні риси права. Право власності, зобов'язальне право, право спадщини. Сімейно-шлюбне право. Поняття і види злочинів, мета і система покарань. Основні риси судочинства. Історичне значення Київської Русі.

Тема 4. Держава і право феодальної роздробленості Русі (XII-XIVст.)

Розвиток суспільно-політичного ладу Русі на початковому етапі феодальної роздробленості. Суспільний лад. Державний лад.

Місце феодальної роздробленості у розвитку феодального способу виробництва. Зростання економічного та політичного значення місцевих феодальних центрів. Розпад Київської Русі на окремі князівства: Київське, Переяславське, Чернігово-Сіверське, Волинське, Галицьке та інші.

Боротьба східнослов'янських князівств проти татаро-монгольської навали. Золота Орда як воєнно-феодальна монархія та її відносини з південно-руськими князівствами.

Зміни в суспільно-політичному ладі південно-західних земель у період поглиблення феодальної роздробленості і боротьби Русі проти навали кочових орд та інших іноземних загарбників (XIII-XIVст.).

Утворення і розвиток Галицько-Волинського князівства. Галицько-Волинська держава - спадкоємиця Київської Русі.

Суспільний лад. Князі. Боярська аристократія. Духовенство. Міські жителі. Сільське населення. Смерди. Холопи. Правове становище окремих соціальних груп.

Державний устрій. Князівська влада. Коронація князя Данила як короля. Рада бояр. Удільні князі. З'їзди князів. Віче. Військо. Заснування Галицької митрополії. Місцеве управління. Значення Галицько-Волинського князівства. Основні риси права південно-західних земель періоду феодальної роздробленості (XII– перша половина XIVст.).

Тема 5. Українські землі у складі Литви та Польщі (кінець XIV - XVI ст.)

Подолання феодальної роздробленості і поява централізованих держав. Соціально-економічні та політичні передумови подолання феодальної роздробленості на території України. Формування української народності. Виникнення та розповсюдження назви «Україна».

Приєднання українських земель до Великого князівства Литовського і Королівства Польського та зміна їх політико-правового становища.

Особливості суспільного устрою. Творення замкнених суспільних верств - станів. Феодали: магнати та шляхта. Правове оформлення зрівняння шляхти у правах з магнатами. Натуральні і грошові податки селян. Стан чорного та білого духовенства. Бояри, проміжна верства між шляхтою та селянами. Правове становище похожих та непохожих селян. Види земельної ренти. Чиншові, тяглі та службові селяни.

Тяглові селяни. Службові селяни. Розвиток феодально-кріпосницької фільваркової системи сільського господарства. Початок правового оформлення кріпацтва: встановлення панщини та втрата громадянських прав. Міське населення: заможна верхівка, середнє міщанство, міські низи (плебс). Правове становище міського населення в залежності від категорії міста (королівське, приватновласницьке, самоврядне, церковне).

Державний лад. Установлення нового адміністративно-територіального поділу. Ліквідація князівств і земель. Запровадження воєводств і повітів. Центральні і місцеві, органи влади і управління в Україні. Судові установи.

Особливості територіального устрою Галичини. Буковина у складі Молдавії і Туреччини. Закарпаття у складі Угорського королівства. Чернігово-Сіверщина у складі Великого князівства Московського.

Найвищі органи Польського королівства: король, королівська рада і сейм. Найвищі органи Великого князівства Литовського: великий князь (господар), Пани - Рада і Сейм.

Судова система на українських землях у XIV–XVIст. Судова реформа 1564-1566 рр. у Великому Князівстві Литовському. Місцеві суди у пореформений період. Формування системи судових чиновників. Судовий процес та його форми.

Тема 6. Право на українських землях під владою Литви та Польщі (кінець XIV- XVIст.)

Джерела права. Звичаєве право. Сеймові і королівські конституції. Конституція Казимира 1468 р. "Устава на волоки" 1557 р. Кодифікація права у Великому Князівстві Литовському. Литовські статuti 1529, 1566, 1588 рр. Магдебурзьке право.

Основні риси права. Право власності. Спадкове право. Зобов'язальне право. Злочини і покарання.

Тема 7. Українські землі під владою Речі Посполитої II половина XVI - I пол. XVIIст.

Утворення держави Речі Посполитої. Люблінська унія 1569 р. Зміни в політично-правовому становищі українських земель.

Українська колонізація Подніпров'я і Запоріжжя. Витоки та причини виникнення українського козацтва. Поява перших січей. Козацтво як явище світової історії. Запорізька Січ – державно-політичне утворення українського народу. Військово-політична організація Запорізької Січі. Козацька символіка. Організація реєстрового козацтва.

Роль Запорозької Січі в історії української державності. Органи козацького самоврядування. Запорозька Січ у міжнародних відносинах.

Найвищі органи Речі Посполитої: король, Великий вальний сейм - сенат і посольська ізба. Органи центрального управління: маршалки, канцлери, підскарбії, гетьмани та інші урядовці. Адміністративно-територіальний поділ: ліквідація удільних князівств і земель, запровадження воєводств, повітів і волостей; міста і села; староства. Місцеве управління. Воєводи. Старости і каштеляни. Воєводські і повітові сеймики. Системи управління містами і містечками. Магістрат - адміністративний та судовий орган міського самоврядування. Палата ради (бурмістри і радці) та палата лави (війт і лавники). Юридики. Братства церковні та братства цехові. Церква та монастирі. Бреська унія 1596. Військова організація. Судові установи.

Зародження і розвиток козацького права. "Ординація війська Запорізького" 1638 р., зміст і значення.

Змістовий модуль 2. Держава та право України від середини XVIIст. до кінця XX ст.

Тема 8. Українська державність і право в роки визвольної війни 1648 - 1654 рр. Відродження національної держави і права України

Політико-правове і соціально-економічне становище України напередодні повстання 1648 р. Причини, антикріпосницький і національно-визвольний характер народної війни. Рушійні сили війни. Державницька програма Б. Хмельницького.

Суспільний лад. Вигнання з України польських магнатів, шляхти, іезуїтів і ксьондзів. Зміцнення становища православної шляхти і духовенства. Козацька старшина. Рядові козаки. Міські жителі та їх розшарування. Селянство.

Формування української національної держави. Територія. Новий адміністративно-територіальний поділ.

Вищі органи влади й управління. Загальновійськова козацька Рада. Рада Генеральної старшини. Гетьман. Генеральний уряд. Полковники і полкові уряди. Сотники і сотенні уряди. Курінні отамани. Городові отамани. Запорізька Січ, її внутрішня організація. Поєднання військово-адміністративної і судової влади. Магістрати і ратуші, їх структура, права та обов'язки. Козацьке військо.

Суд.

Джерела права. Звичаєве право - основа права гетьманської держави. Нормативні акти гетьманської військово-адміністративної влади. Зміни в застосуванні законодавства польсько-литовського походження.

Основні риси права періоду визвольної війни 1648 - 1654 рр. історичне значення визвольної війни українського народу.

Тема 9. Вхід України до складу Росії та його правове оформлення

Українсько-російські зв'язки в роки визвольної війни 1648 - 1654 рр. Рішення Земських соборів у лютому 1651 р. та жовтні 1653 р. Переяславська угода 1654 р. воєнно-політичний та релігійний союз між Московською та Українською Козацькою державами. Наслідки Переяславської угоди для української держави і народу.

Тема 10. Правове становище України у складі Росії (XVIII ст.)

Поділ Гетьманщини на Лівобережну і Правобережну Україну. Суспільний лад. Формування українського шляхетства, його злиття з російським дворянством. Поширення на Україну дії "Жалуваної грамоти дворянству" 1785 р. Духовенство і зміни у його правовому становищі. Правове становище селянства. Правове становище міського населення.

Ліквідація козацького стану. Остаточне закріплення всіх категорій українського селянства.

Автономія України. Гетьманські статті. Органи місцевого самоврядування. Загальновійськова рада. Рада генеральної старшини. Генеральний уряд. Гетьманська влада, Полкові уряди. Сотенні уряди. Курені і городові отамани. Збройні сили. Магістрати і ратуші. Судові органи. Церква. Особливості політичного устрою на Слобожанщині. Зміни в політичному становищі Запорізької Січі та Південної України.

Органи самодержавного управління Україною. Малоросійський приказ, І Малоросійська колегія, ІІ Малоросійська колегія.

Наступ російського царату на права і вольності України. Ліквідація української національної державності. Запровадження військового та адміністративно-територіального устрою в Україні відповідно до загальної централізованої системи управління Російською імперією.

Соціально-економічні і політичні наслідки скасування автономії України у складі Росії.

Правова система України за умовами входження до складу Росії. Джерела права. Звичаї. Гетьманські і полковничі універсали. Рішення загальновійськової і генеральної старшинської рад. Збереження джерел права польсько-литовського походження. Конституція Пилипа Орлика (1710 р). Джерела церковного права. Кодифікація права у першій половині XVIII ст. Робота кодифікаційної комісії 1728 р. "Права за якими судився малоросійський народ" 1743 р. Кодифікація права у другій половині XVIII ст. "Суд і розправа в правах малоросійських". "Екстракт малоросійських прав" 1767 р. "Екстракт із указів,

інструкцій та установ" 1786 р.

Цивільне право. Сімейне право. Кримінальне право. Судочинство.

Тема 11. Суспільно-політичний лад і право Західноукраїнських земель (II пол. XVII - II пол. XVIII ст.)

Політико-правове становище Галичини і Правобережжя у складі Речі Посполитої, Закарпаття – у складі Угорщини, Північної Буковини і Криму – у складі Туреччини.

Змістовний модуль 4. Суспільно-політичний лад та право України у складі іноземних держав (XIX ст. – поч. XX ст.)

Тема 12. Суспільно-політичний лад і право України у складі двох імперій – Російської та Австрійської (I пол. XIX ст.)

Три поділи Речі Посполитої (1772, 1793, 1795 рр.), приєднання Криму до Росії та вплив цих подій на політико-правове становище на історичну долю України: Лівобережжя, Правобережжя і Півдня України у складі Російської імперії, Північної Буковини, Галичини і Закарпаття – у складі Австро-Угорської імперії.

1. Суспільно-політичний, лад і право України у складі Росії в період після ліквідації української державності (XIX ст.)

Суспільний лад. Дворянство. Купецтво. Духовенство. Почесні громадяни. Селянство. Поміщицькі селяни. Державні селяни. Жителі міст.

Формування буржуазії і робітничого класу. Селянська реформа 1861 р. в Україні.

Політичний лад. Адміністративно-територіальний поділ. Система самодержавних органів управління Україною. Комітет у справах Західних губерній. Генерал-губернатори. Губернатори, губернське правління, комітети, комісії. Градоначальники. Повітовий апарат управління. Земський суд і земський справник. Самоврядування державних-селян. Судова система. Сільська розправа. Волосна розправа. Повітовий суд. Совісний суд. Губернська палата цивільного суду. Губернська ластата кримінального суду. Головний суд на Лівобережжі. Магістратські та ратушні суди. Скасування судових органів місцевого походження.

Буржуазні реформи в галузі державного будівництва і особливості їх проведення в Україні. Земська реформа 1864 р. Міська реформа 1870 р. Військова реформа. Поліцейська реформа. Судова реформа 1864 р. Контрреформи 80 - 90-х рр.

Джерела і кодифікація права. Звичаї. Російське законодавство. Литовський статут у руській редакції 1811 р. Збірники магдебурзького права. Указна практика. Кодифікація права "Зібрання малоросійських прав" 1807 р. - проект цивільного кодексу. Робота кодифікаційної комісії 1826 р. "Звід місцевих законів Західних губерній" 1838 р. Сільський судовий статут. Скасування дії магдебурзького права і Литовського статуту. Введення в дію на території

України "Зводу Законів Російської імперії" у редакції 1842 р.

Специфіка використання загально-російського права в Україні.

Цивільне право. Сімейне право. Кримінальне право. Судочинство.

2. Галичина, Північна Буковина і Закарпаття у складі Австро-Угорської імперії

Становище окремих регіонів українських земель у складі Австро-Угорської імперії. Реформи Габсбургів у західних областях України. Суспільний лад. Правове становище населення та його особливості в окремих регіонах українських земель.

Політичний лад. Адміністративно-територіальний поділ. Галицька надворна канцелярія. Провінційний становий сейм. Губернатор і губернське правління. Окружні старости циркулів і дистриктів. Обмеження міського самоврядування.

Судова система. Джерела і кодифікація права. Цивільний кодекс 1797 р. Цивільно-процесуальний кодекс 1792 р., його нова редакція і введення в дію у Галичині у 1796 р. і 1807 р. Кримінальний і кримінально-процесуальний кодекси кінця XVIII- початку XIXст.

Тема 13. Суспільно-політичний лад і право Галичини, Північної Буковини і Закарпаття (Шпол. XIX ст. - поч. XX ст.)

Революція 1848 р. в Європі й зміни в політико-правовому становищі Галичини, Північної Буковини і Закарпаття.

Суспільний лад. Скасування кріпацтва у 1848 р. і зміни в суспільних відносинах. Правове становище окремих соціальних груп. Шляхта. Духовенство. Селянство.

Політичний лад. Зміни в адміністративно-територіальному устрої. Галицьке намісництво та імперський намісник. Крайове управління Буковиною на чолі з крайовим президентом. Місцеві органи управління: повітові старости, міські бургомістри, сільські війти. Жупи в Закарпатті. Дворянські збори.

Органи крайового і місцевого самоврядування. Крайові сейми Галичини і Буковини. Повітові, міські та сільські органи самоврядування. Крайові комітети, маршалки. Повітові общини. Імперський закон 1862 р. про місцеве самоврядування. Галицький крайовий закон 1866 р. про общини. Повітова рада і повітовий комітет. Реформа міського самоврядування. Статут для міста Львова. Міська рада і міський магістрат, їх компетенція і підпорядкування.

Українське представництво в парламентських установах Австро-Угорщини.

Судова реформа за імперським "Положенням про суд" 1849 р.

Джерела права. Способи кодифікації місцевого права. Цивільний кодекс Австрії 1811 р. і його застосування. Цивільний кодекс 1895 р. Торговий кодекс 1863 р. Закон про компетенцію суду 1852 р. Закон про судочинство у безспірних справах 1854 р. Цивільно-процесуальний кодекс Австрії 1895 р.

Кримінальний кодекс Австрії 1852 р. Військово-кримінальний кодекс Австрії 1855 р. Дія кодексів на території Галичини і Буковини. Кримінальний кодекс Угорщини 1879 р. та його запровадження на території Закарпаття.

Суспільно-політичний лад і право Галичини, Північної Буковини і Закарпаття на початку ХХст.

Тема 14. Суспільно-політичний лад і право правобережної, лівобережної та південної України у складі Російської імперії (з поч. ХХст. до 1917 р.)

Перша буржуазно-демократична революція 1905-1907 рр. в Україні. Поєднання революційної боротьби мас з національно-визвольним рухом. Створення українських національних партій. Загальноросійські політичні партії в Україні. Виникнення Рад робітничих депутатів.

Суспільний лад. Правові основи аграрної реформи 1906-1910 рр. та особливості її запровадження в окремих регіонах України. Правове становище дворянства, духовенства, буржуазії, почесних громадян, селянства і робітників. Його зміни за маніфестом 17 жовтня 1905 р. і законами, що прийняті на його основі.

Зміни в політичному ладі. Маніфести від 6 серпня і 17 жовтня 1905 р. Державна дума і Державна рада. Склад і діяльність депутатів від українських губерній у Державній думі Росії. Українська думська громада. Третьочервневий державний переворот і його наслідки для України. Характер Російської монархії.

Перша світова війна 1914-1918 рр. та її наслідки для України. Україна в планах учасників першої світової війни 1914-1918 рр. оголошення в українських губерніях воєнного або надзвичайного стану. Мілітаризація місцевого апарату державної влади і управління. Комісії і уповноважені особливих нарад у губернських і повітових містах. Обласні і місцеві військово-промислові комітети. Військово-польові суди.

Цивільне, адміністративне і кримінальне законодавство в період революції 1905-1907 рр., наступної реакції, а також першої світової війни 1914-1918 рр. Розвиток надзвичайного законодавства щодо охорони імперських порядків.

Тема 15. Відродження української національної державності (1917-1920 рр.)

Соціально-економічне та політичне становище України напередодні Лютневої (1917 р.) революції. Перемога Лютневої революції. Ліквідація монархії. Початок створення в Україні нових політичних структур.

Тимчасовий уряд та його органи в Україні. Дія законодавства Тимчасового уряду в Україні.

1. Становлення Української Народної Республіки (УНР)

Утворення Української Центральної Ради. М. Грушевський – голова Центральної Ради. Виникнення нових політичних партій і розширення складу Центральної Ради. Обрання комітету Центральної Ради (Мала Рада). Перший універсал Центральної Ради. Утворення Генерального Секретаріату Центральної Ради.

Другий універсал Центральної Ради. "Статус Вищого управління України" від 27 липня 1917 р. "Тимчасова інструкція Генеральному Секретаріатові" Тимчасового уряду від 17 серпня 1917р.

Третій універсал Центральної Ради від 7 (20) листопада 1917 р. Проголошення Української Народної Республіки. Зміни в Центральній Раді і Генеральному Секретаріаті. Питання території і адміністративного поділу Української Народної Республіки.

Зовнішньополітична діяльність Української Народної Республіки. Четвертий універсал Центральної Ради від 9 (22) січня 1918 р. та його зміст і значення. Проголошення України незалежною державою. Створення нового уряду незалежної держави - Ради Міністрів Української Народної Республіки. Місцеві органи. Правоохоронні органи. Збройні сили.

Нормотворча діяльність Центральної Ради, Малої Ради, Генерального Секретаріату і Ради Міністрів України.

Конституція Української Народної Республіки (статут про державний устрій, права і вольності УНР) 1918 р., її зміст і значення.

2. Гетьманська держава

Хліборобський конгрес 29 квітня 1918 р. у Києві. Обрання П. Скоропадського Гетьманом України, розпуск Центральної Ради УНР. Причини падіння УНР.

"Грамота до всього українського народу" П. Скоропадського від 29 квітня 1918 р. і перехід влади до гетьмана. "Закони про тимчасовий державний устрій України" від 29 квітня 1918 р., їх зміст і значення.

Державне будівництво Гетьманату. Створення і розвиток Ради Міністрів - уряду гетьманської держави. Місцеві правоохоронні органи. Будівництво збройних сил.

Зовнішня політична діяльність Гетьмана та його уряду. Право періоду гетьманської держави.

Опозиція проти гетьмана. Падіння гетьманської держави.

3. Українська Народна Республіка часів Директорії

Прихід Директорії до влади і перші кроки державного будівництва. Трудовий конгрес. Виборче право. Інструкція від 5 січня 1919 р. про норми представництва на Трудовий конгрес. Рішення Трудового конгресу "Закон про форму влади в Україні". Внутрішня і зовнішня політика Директорії. Зміни в складі Директорії. Перехід влади до Головного отамана С. Петлюри. Закон про формування державного устрою та порядок законодавства в УНР від 12 листопада 1920 р.

Положення Варшавського і Ризького договорів щодо України. Падіння УНР і його причини.

4. Становлення і розвиток Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР)

Розпад Австро-Угорської імперії та його політичні наслідки. Збори

депутатів Східної Галичини в імперському парламенті, членів Галицького та Буковинського сеймів, представників політичних партій 18 жовтня 1918 р. Створення Української Національної ради та її Статут від 18 жовтня 1918р.

Відозва Української Національної Ради від 1 листопада 1918 р. до українського народу, її зміст і значення.

Тимчасовий Основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії, ухвалений Українською Національною Радою 13 листопада 1918 р. Проголошення Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР).

Створення уряду ЗУНР - Тимчасової Ради Міністрів. Формування місцевого адміністративного апарату. Вибори до Української Народної Ради від 4 січня 1919р.

Є. Петрушевич – Президент ЗУНР. Підготовка до злуки ЗУНР із УНР. Універсали Директорії УНР про об'єднання з ЗУНР від 22 січня 1919 р. і рішення Трудового Конгресу з цього питання.

Значення акту злуки УНР із ЗУНР, Падіння ЗУНР, його причини.

Тема 16. Утворення української радянської республіки. Державно-правове будівництво УРСР у 1919-1991 рр.

Становлення і розвиток Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів у 1917р. Боротьба за владу Рад у жовтні - грудні 1917 р. I Всеукраїнський з'їзд Рад у Харкові та його рішення. Проголошення Української Радянської Республіки. Радянське державне будівництво у грудні 1917 р. - березні 1918 р. II Всеукраїнський з'їзд Рад.

Надзвичайні органи Радянської влади. Створення радянського суду. Військові сили Української Радянської Республіки. Створення основ радянського права.

III з'їзд Рад робітничих, селянських та червоно-армійських депутатів у Харкові (6-10 березня 1919 р.). Прийняття Конституції УСРР.

Становлення радянського права.

Розвиток зв'язків УСРР із РСФРР та іншими радянськими республіками.

Нова економічна політика та її законодавче оформлення в УСРР. Перебудова державного апарату у зв'язку з переходом до нової економічної політики.

Утворення СРСР. Правові основи входження УСРР до складу Союзу РСР. Конституція СРСР 1924 р. Створення в складі УСРР Молдавської АСРР (1924 р.).

Кодифікація українського радянського законодавства. Законодавство Союзу РСР та його дія в УСРР.

Конституція УРСР 1937 р. та її декларативний характер. Система органів влади і управління за Конституцією. Перебудова державного апарату.

Участь УРСР у Великій Вітчизняній війні проти фашистської Німеччини. Перебудова органів державної влади і державного управління. Найвищі органи влади і управління УРСР. Місцеві органи влади і управління. Суд і

прокуратура.

Окупаційний режим в Україні. Звільнення території УРСР від тимчасової окупації. Рішення з'їзду народних комітетів у Мукачеві про возз'єднання з УРСР (26.11.1944р.). Особливості в розвитку права УРСР в роки Великої Вітчизняної війни.

Міжнародна діяльність УРСР. Українська РСР - член-засновник ООН.

Закінчення другої світової війни. Перехід до мирного будівництва. Відбудова і подальший розвиток народного господарства. Перебудова державного апарату. Розвиток законодавства.

ХХз'їзд КПРС і Україна. Курс на відродження демократичних принципів державного будівництва. Демократизація організації і діяльності найвищих і місцевих органів влади й управління. Спроби вдосконалення форм управління промисловістю, будівництвом, сільським господарством, наукою та культурою.

Ліквідація репресивних органів сталінського тоталітарного режиму. Реабілітація невинних жертв сталінізму. Непослідовність і незавершеність цього процесу.

Перебудова судової системи. Посилення прокурорського нагляду та укріплення законності.

Зміни в законодавстві. Початок нової кодифікації радянського законодавства в кінці 50-х - на початку 60-х рр.

Поступове згорання демократії. Подальша бюрократизація державного апарату. Конституція УРСР 1978 р. та її декларативний характер. Перебудова державного апарату згідно з Конституцією УРСР 1978 р.

Продовження кодифікації українського радянського законодавства. Поточне законодавство. Завершення розроблення нових кодексів УРСР на підставі основ союзного законодавства. Приведення законодавства у відповідність до Конституції УРСР 1978р.

Демократизація суспільно-політичного життя в Україні у другій половині 80-х рр. Реформа державного апарату.

Зміни в законодавстві України.

Зміни у статусі УРСР як союзної республіки у складі СРСР. Декларація про державний суверенітет УРСР від 16 липня 1990 р.

Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р.

1.3. МЕТОДИ ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ»

Поточний контроль проводиться шляхом спілкування із студентами під час лекцій, семінарських занять та консультацій, опитувань студентів під час захисту індивідуальних робіт, тестування, вирішення казусів, опитування студентів із питань, що виносяться на самостійне опрацювання.

Після завершення вивчення змістових модулів наприкінці семестру проводиться контрольна робота. Завдання до контрольної роботи знаходяться в пакеті документів на дисципліну.

Бали, які набрані студентом під час поточного контролю, дораховуються до модульних оцінок.

Підсумковий контроль включає модульний та семестровий контроль. Модульний контроль проводиться у вигляді письмової відповіді.

Семестровий контроль за результатами вивчення дисципліни проводиться в останній атестаційний тиждень семестру (сесію) шляхом зваженого додавання результатів модульного контролю та постановки підсумкової оцінки до екзаменаційної відомості.

Пояснення видів робіт та вимоги до їх оцінювання:

Робота на семінарському занятті

Усне опитування – включає в себе опитування за будь-яким питанням, винесеним на семінарське заняття (за вибором викладача), відповідь на питання інших студентів, запитання студентів до інших студентів, відповідей інших студентів, відповідь на питання для повторення (з тем, що було вивчено раніше), відповіді на контрольні питання з теми семінарського заняття.

Оцінюючи відповідь, викладач керується такими критеріями, як: правильність відповідей на питання, повнота і конкретність відповіді, ступінь використання наукових і нормативних джерел, уміння пов'язати теорію з практикою, логіка і аргументованість викладу думок, культура мови.

Вирішення практичних ситуаційних завдань проводиться письмово на кожному занятті. Викладач викликає декілька студентів та пропонує їм для вирішення задачі, які студент повинен вирішити самостійно в письмовому вигляді з необхідною аргументацією на посилання на першоджерело. Для цього необхідно всебічно вивчити викладену в казусі ситуацію, дати їй правову оцінку і на підставі відповідних нормативних актів, грамотного тлумачення правових норм, що підлягають застосуванню, сформулювати правильне і обґрунтоване рішення.

Оцінюючи вирішення казусу, викладач керується такими критеріями: повнота та послідовність відповіді, правильність нормативного та наукового обґрунтування.

Письмове опитування на семінарському занятті проводиться на початку кожного заняття (5-10 хвилин). Викликаються декілька студентів, які повинні дати відповіді на запитання, запропоновані викладачем на його розсуд. Це

можуть бути питання як теми даного семінарського заняття, так і з попередніх тем. Метою проведення письмового опитування є перевірка студентів до семінарського заняття та вміння змістовно і коротко викласти окремі питання теми.

Оцінюючи відповідь, викладач керується такими критеріями як правильність, повнота, чіткість, лаконічність відповіді, логіка і аргументованість викладення думок.

Вирішення тестових завдань проводиться на початку кожного семінарського заняття (до 10-ти хвилин). Викладачем також викликаються 5-6 студентів, які повинні дати відповіді на тестові запитання запропоновані викладачем.

Письмова робота за результатами модульного контролю

Відповідно до програми навчальної дисципліни викладач проводить письмові роботи за результатами вивчення кожного змістового модуля. Кожна письмова робота може включати теоретичні питання, тестові та практичні завдання. Питання письмової роботи охоплюють всі теми відповідного змістового модуля.

Індивідуальна робота студента

Індивідуальна робота полягає в написанні реферату та (або) підготовці есе. Реферат та есе готується з обов'язковим розглядом дискусійного питання з викладенням власної точки зору на дану проблему. Теми робіт, запропоновані у методичних вказівках для самостійної роботи, студенти обирають самостійно.

Підсумкова контрольна робота

Підсумкова контрольна робота проводиться одна в навчальний семестр за результатами вивчення всіх змістових модулів.

Вона включає у себе теоретичні питання, тестові завдання та казус. До завдань контрольної роботи можуть бути включені питання з тем, вивчення яких не виносились на семінарські заняття, а також питання, які передбачені навчальним планом для індивідуальної та самостійної роботи.

Про проведення підсумкової роботи студенти попереджаються не менше ніж за тиждень. З переліком тем, питання з яких будуть включені до завдань контрольної роботи, студенти також ознайомлюються завчасно.

Після перевірки контрольної роботи та оголошення її результатів студентам надається можливість ознайомитись із власними роботами та завданнями для них, і, за необхідності, оспорити результати контрольної роботи.

1.4. ЛІТЕРАТУРА ОСНОВНА ДО ВСЬОГО КУРСУ

1. Антонович В. Про козацькі часи на Україні. – К., 1991.
2. Апанович О.М. Українсько-російський договір 1654 р.: Міфи і реальність. – К., 1994.
3. Багатопартійна українська держава на початку ХХ ст.: програмні документи перших українських політичних партій. – К., 1992
4. Бойко І.Й. Держава і право Гетьманщини. – Л., 2000.
5. Василенко М.П, Матеріали до історії українського права. – К.,1929.
6. Владимирский-Буданов М.Ф. Обзор истории русского права. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1995.
7. Владимирский-Буданов М.Ф. Очерки из истории литовско-русского права. – К., 1889.
8. Голобуцький В. Запорозьке козацтво. – К., 1994.
9. Грушевський М. Історія України-Русі: В 10 т. – К., 1994
10. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: нариси політичної історії. – К., 1993.
11. История государства и права УССР: В 3-х т. – М.,1987.
12. Історія держави і права України / За ред. А.С. Чайковського. – К.: Юрінком Інтер, 2000.
13. Історія держави і права України. – У 2 т. / За ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина. – К.: Ін Юре, 2000.
14. Історія українського права /За ред. О. О. Шевченка. - К., 2001
15. Кистяковский А.Ф. Права, по которым судится малороссийский народ. - К., 1879.
16. Киян М.Ш. Представительство от украинских губерний в Государственной думе Российской империи I и II созывов (1906-1907 гг.). – Х., 1997.
17. Кульчицький В.С., Тищик БД. Історія держави і права України. – К.: Атіка, 2001.
18. Кульчицький В.С. Кодифікація права на Україні у ХVІІІ ст. – Л., 1958
19. Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. Історія держави і права України. – К., 2008.
20. Лащенко Р. Лекції по історії українського права. Княжа доба. – Прага, 1923.
21. Музиченко П. Історія держави і права України: Навч. посіб. – К.: Т-во «Знання», 2000.
22. Российское законодательство X – XX вв. В 9 т. – М.: Юрид. лит., 1984.
23. Хрестоматія з історії держави і права України / За ред. В.Д. Гончаренка. – К.: Ін Юре, 2003
24. Хрестоматія з історії держави і права України: У 2 т. – К., 1997.
25. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків: У 3 т.– Л., 1990

1.5. ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ НА ЕКЗАМЕН

1. Предмет дослідження історії держави і права України
2. Методи дослідження історії держави і права України
3. Періодизація історії держави і права України
4. Суспільство, держава та право скіфів
5. Особливості виникнення держав у Північному Причорномор'ї.
6. Античні міста-держави Північного Причорномор'я. Їх суспільний та державний лад.
7. Особливості держави і права Боспорського царства
8. Формування державності східних слов'ян. Утворення давньоруської держави - Київської Русі
9. Основні етапи розвитку Київської Русі.
10. Суспільний лад Київської Русі у II половині IX - першій третині XII ст.
11. Державний лад Київської Русі у II половині IX - першій третині XII ст.
12. Джерела права Київської Русі
13. Загальна характеристика Руської правди, її походження, джерела, списки, редакції, структура.
14. Цивільно-правові норми Руської Правди (право власності, спадкове право, зобов'язальне право).
15. Кримінально-правові норми Руської Правди (поняття та види злочинів, система покарань).
16. Процесуальні норми Руської Правди (форма судового процесу, досудові відносини сторін: заклич, звід, гоніння сліду. Судовий розгляд справи. Система доказів за Руською правдою. Виконання судових рішень).
17. Традиції української державності періоду феодальної роздробленості
18. Державність Русі у монголо-татарську добу
19. Виникнення та основні моменти історії Галицько-Волинського Князівства
20. Суспільний лад Галицько-Волинського Князівства
21. Державно-політичний устрій Галицько-Волинського Князівства
22. Особливості правової системи Галицько-Волинської держави
23. Захоплення українських земель Литвою та Польщею
24. Суспільний та державний лад Литовсько-руської та Польської держави
25. Джерела права Литовсько-руської та Польської держави
26. Кодифікація права у Великому князівстві Литовському. Статути Великого Князівства Литовського
27. Основні риси цивільного права за Литовськими Статутами
28. Основні риси кримінального права за Литовськими Статутами
29. Основні риси судового процесу за Литовськими Статутами
30. Судова реформа 1564-1566 рр. у Великому князівстві Литовському
31. Особливості правового регулювання в українському середньовічному місті
32. Люблінська унія 1569 р. та її наслідки для українських земель.
33. Суспільний лад на українських землях під владою Речі Посполитої.
34. Державний лад на українських землях під владою Речі Посполитої.
35. Виникнення українського козацтва, його правове становище

36. Виникнення реєстрового козацтва та його державно-правовий статус у Речі Посполитій
37. Формування української національної держави у 1648-1654 рр.
38. Становлення права Української держави (1648-1654 рр.)
39. Правовий статус України і форма її державно-правових зв'язків з Росією за Березневими статтями 1654 р.
40. Автономія України в складі Російської держави у другій половині XVII ст.
41. Основні риси права удругій половині XVII ст.
42. Обмеження української державності за гетьманськими статтями другої половини XVII- початку XVIIIст.
43. Суспільний лад Гетьманщини.
44. Вищі та місцеві органи влади й управління Гетьманщини.
45. Органи влади Московської держави і Російської імперії для управління Україною.Ліквідація царизмом автономії України
46. Суспільний та державний лад України у складі Росії (XVIII ст.)
47. Джерела права України у складі Росії (XVIII ст.)
48. Причини та наслідки перших кодифікаційних робіт у XVII -XVIIIст. на українських землях
49. Історія створення і загальна характеристика Зводу законів «Права, за якими судиться малоросійський народ»1743 р.
50. Норми цивільного права за Зводом законів «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р.
51. Норми кримінального права за Зводом законів «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р.
52. Норми процесуального права за Зводом законів «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р.
53. Суспільний та державний лад західноукраїнських земель у (II пол. XVII – II пол. XVIII ст.)
54. Розвиток права в західноукраїнських землях у (II пол. XVII – II пол. XVIII ст.)
55. Суспільний та державний лад України в складі Російської імперії в XIX ст.
56. Звід законів Російської імперії редакції 1842 р., його структура, зміст та особливості дії в Україні.
57. Суспільний та державний лад України в складі Австрійської імперії в XIX ст.
58. Буржуазні реформи II половини XIX ст. в Росії та їх впровадження в Україні. Селянська реформа 1861 р. в Україні
59. Судова реформа 1864 р. Характеристика реформи за Судовими статутами.
60. Земська реформа 1864 р. Основні положення.
61. Міська реформа 1870 р. Основні положення.
62. Суспільний лад Правобережної, Лівобережної та Південної України у складі Російської імперії з поч. XX ст. до 1917 р.
63. Державний лад Правобережної, Лівобережної та Південної України у складі Російської імперії з поч. XX ст. до 1917 р.

64. Маніфест від 17 жовтня 1905 р.: основні положення та значення
65. Основні положення Виборчого закону до Державної думи від 11 грудня 1905 р. Представництво українських губерній у Державній думі.
66. Основні державні закони Російської імперії від 23 квіт. 1906 р.: зміст та значення
67. Державний переворот в Російській імперії 3 червня 1907 р.: причини та наслідки
68. Створення Тимчасового уряду в Росії та його державно-правові інститути в Україні.
69. Утворення та діяльність Центральної Ради. Її державний лад та право
70. Українська Держава гетьмана П. Скоропадського. Її державний лад та право
71. Директорія УНР. Її державний лад та право
72. Проголошення ЗУНР. Її державний лад та право
73. I та II Всеукраїнські з'їзди рад, їх рішення.
74. Вищі та місцеві органи влади і управління УСРР в 1917-1919 рр.
75. III Всеукраїнський з'їзд Рад. Конституція УСРР 1919р.
76. Формування основ соціалістичного права УСРР у 1919-1920 рр.
77. Державний лад України в період НЕПу та утворення і розвиток СРСР (1921-1929 рр.)
78. Кодифікація права у перші роки радянської влади (Цивільний кодекс УСРР 1922 р., Земельний кодекс УСРР 1922 р., Кодекс законів про працю УСРР 1922 р., Кримінальний кодекс УСРР 1922р.)
79. Основні положення Конституції УСРР 1929р.
80. Основні положення Конституції УРСР 1937 р.
81. Державний лад України в роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.).
82. Правова система України в роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.).
83. Органи управління окупаційного режиму в Україні.
84. Державний лад України у повоєнні роки (1945-1953 рр.)
85. Зміни у суспільному та державному ладі у період десталінізації. Децентралізація управління промисловістю.
86. Правова система України у повоєнні роки та у період десталінізації. Демократизація в праві.
87. Державний лад України в період сповільнення темпів розвитку і застою (середина 60-х рр. – I пол. 80-х рр.).
88. Конституційне законодавство України в період сповільнення темпів розвитку і застою (середина 60-х рр. – I пол. 80-х рр.).
89. Основні риси розвитку окремих галузей законодавства України в період сповільнення темпів розвитку і застою (середина 60-х рр. – I пол. 80-х рр.).
90. Державний лад України в період перебудови (1985-1991 рр.).
91. Правова система України в період перебудови (1985-1991 рр.).
92. Прийняття Декларації про державний суверенітет України (1990 р.) та Акт проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.).
93. Конституційний процес в Україні в 90-х рр. XX ст.

3. ТЕМАТИЧНІ ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінар 1. Держава і правона території Північного Причорномор'я та Приазов'я(сер. I тис. до н.е. – V ст. н.е.) (2 години)

ПЛАН

1. Особливості виникнення держав у Північному Причорномор'ї.
2. Суспільство, держава та право скіфів
3. Античні міста-держави Північного Причорномор'я
4. Особливості держави і права Боспорського царства
5. Державні утворення епохи Великого переселення народів

Завдання для самостійної роботи:

самостійно підготувати такі питання

1. Які причини відсутності у кіммерійців власної держави?
2. На яких територіях сучасної України розселилися царські скіфи, скіфи-хлібороби, скіфи-орачі?
3. Які публічні органи державної влади Великої Скіфії обмежували владу царя?
4. Вирізнити і охарактеризувати провідні верстви скіфського суспільства.
5. Перелічіть джерела права Скіфського царства.
6. Назвіть основні риси шлюбно-сімейних відносин скіфських племен.
7. Розтлумачте поняття «полісна модель» організації суспільного життя.
8. Назвіть органи законодавчої та виконавчої влади в грецьких містах-полісах.
9. Які джерела рабства Боспорського царства?
10. Які види договорів були характерними для Боспорської держави?
11. Види злочинів і система покарань Скіфського царства та античних міст-держав?

Основні терміни:

Республіка, монархія, цар, архонт, деспотія, тиран, декрет, указ, номархи, пелати, еклесія, буле, колегії, магістратура, псефізми, демос, федерація, аристократія, народні збори, жерці, раби, норми права, галузі права, джерела права, мінорат, таври, сармати, кіммерійці, поліс, готи, гуни, тюрки, каганат

Реферати

1. Правотворчий процес грецьких міст-держав Північного Причорномор'я.
2. Традиції римського права в античних полісах Північного Причорномор'я.
3. Правова система та суд Ольвії.
4. Звичаєве право Скіфії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агбунов М. В. Путешествие в загадочную Скифию. – М., 1989.

2. Білецький А. О. Геродот про скіфів і Скіфію // Археологія. – 1991. – № 1.
3. Блаватский В. Д. Пантикапей: Очерки истории столицы Боспора. – М., 1964.
4. Бочарніков Д. І. Права людини у додержавну та ранньодержавну добу історії України // Право України. – 1997. – № 3.
5. Василенко Г. К. Велика Скіфія. – К., 1991.
6. Виноградов Ю. Г. Политическая история Ольвийского полиса VII-I вв. до н.э. – М.: Наука, 1989.
7. Воронов В.А. Боспор Киммерийский. – М., 1983.
8. Высотская Т. И. Скифские городища. – Симферополь, 1975.
9. Гавриленко О. А. Елевтерія та автономія античних держав Північного Причорномор'я у римський період// Історико-правові проблеми автономізму та федералізму. – Симферополь, 2004. – С. 35–42.
10. Гайдукевич В. Ф. Боспорское царство. – М. –Л.: АН СССР, 1949.
11. Гайдукевич В. Ф. История античных государств Северного Причерноморья. – М.; Л., 1965.
12. Гарчев П. І. Первісне суспільство і початок державотворення на території України (до розгрому Скіфського царства). – Симферополь: Доля, 2001.
13. Геродот з Галікарнасу. Скіфія: Найдавніший опис України з V століття перед Христом. – К.: Довіра, 1992.
14. Давня історія України. – К., 1994. – Т. 1.
15. Ельницкий М. А. Скифия евразийских степей. – Новосибирск, 1977.
16. Здоров А. Про дату хозарського завоювання слов'ян Подніпров'я // Київська старовина. – 2003. – № 4. – С. 13–17.
17. Зубарь В. М. Херсонес Таврический в античную эпоху (экономика и социальные отношения). – К., 1993.
18. Ильинская В. А., Тереножкин А. Й. Скифия VII-IV вв. до н. э – К., 1983.
19. История государства и права УССР: В 3-х т. – М., 1987. – Т.1. – С.29-51.
20. Історія України: Нове бачення: Т. 1. – К.: Наукова думка, 1998.
21. Кадєєв В. І. Про державний лад Херсонеса у перших століттях нашої ери // Український історичний журнал. – 1971. – № 9.
22. Крижицький С. Д., Зубар В. М., Русяєва А. С. Античні держави Північного Причорномор'я. – К., 1998.
23. Кругликова И. Т. Сельское хозяйство Боспора. – М., 1975.
24. Кульчицький В. С., Тищик Б. Й. Історія держави і права України. – К., 2008.
25. Мозолевський Б. Скіфський степ. – К.: Наукова думка, 1983.
26. Мурзин В. Ю. Происхождение скифов: Основные этапы формирования скифского этноса. – К., 1990.
27. Нейхардт А. А. Скифский рассказ Геродота в отечественной Историографии. – Ленинград, 1982.
28. Павленко Ю. В. Раннеклассовое общество: Генезис и пути развития. – К.: Наукова думка, 1989.
29. Полин С. В. От Скифии к Сарматии. – К., 1992.
30. Рыбаков Б. А. Геродотова скифия. – М., 1979.
31. Середа С. Кіммерійці. Скіфи. Сармати // Наука і суспільство. – 1993. – № 5–

- 6.
32. Сиротенко В. Т. История международных отношений в Европе (IV-V вв.). – Пермь, 1975.
  33. Смирнов К. Ф. Савроматы. – М., 1964.
  34. Тереножкин А. И. Киммерийцы. – К.: Наукова думка, 1976.
  35. Україна і світ: Історія господарства, від первісної доби і перших цивілізацій до становлення індустріального суспільства. – К., 1994.
  36. Хазанов А. М. Социальная история скифов: Основные проблемы развития древних кочевников Евразийских степей. – М., 1975.
  37. Херсонес Таврический. – Симферополь, 1985.
  38. Шилов Ю. О. Джерела витоків української етнокультури IX тис до н.е. – II тис. н.е. – К., 2002.

Семінар 2

РУСЬКА ПРАВДА – ПАМ'ЯТКА ПРАВА КИЇВСЬКОЇ РУСИ

(2 години)

План

1. Загальна характеристика Руської правди, її походження, джерела, списки, редакції, структура.
2. Цивільно-правові норми Руської Правди (право власності, зобов'язальне право, шлюбно-сімейне та спадкове право).
3. Кримінально-правові норми Руської Правди (поняття та види злочинів, система покарань).
4. Процесуальні норми Руської Правди (форма судового процесу, досудові відносини сторін: заклич, звід, гоніння сліду. Судовий розгляд справи. Система доказів за Руською правдою. Виконання судових рішень).

Завдання для самостійної роботи:

самостійно підготувати такі питання

1. Перелічіть правові пам'ятки місцевого походження і запозичені з інших правових систем. Які галузі права вони врегульовували?
2. Який зміст вкладався законодавцем у поняття «лицо»?
3. Які види договорів укладалися в Руській державі?
4. Які види злочинів характерні для періоду, що вивчається?
5. Охарактеризуйте систему покарань на Русі та мету, яку вона переслідувала.
6. Які Вам відомі форми досудового процесу? Розкрийте їх зміст.

Основні терміни

Видоки, вира, візантійське право, вотчинний суд, гоніння сліду, дика вира, Еклога, заклич, звід, канонічне право, князівський суд, кодекс, кодифікація, лице, Номоканон, обвинувачувально-змагальний процес, общинний суд, ордалії, послухи, потік і пограбування, принцип таліону, Прохірон, редакція, розшуковий (інквізиційний) процес, руське право, списки, тяжба, урок, устав, уставні грамоти, церковний суд, церковні статuti.

Теми рефератів

1. Міжнародне право часів Київської Русі.
2. Княжі церковні статути.

Література

1. Балущок В. Г. Полюддя: Прагматична дія і ритуал // Український історичний журнал. – 1994. – № 1.
2. Білецький Л. "Руська правда" й історія її тексту / За ред. К. Книша. – Вінніпег, 1993.
3. Бочарников Д. М. Грушевський про історію створення та кримінальне право "Руської правди" // Право України. – 1996. – № 11.
4. Брайчевський М. Київська Русь: Конспект історії України: Нова концепція // Старожитності. – 1991. – № 6.
5. Брайчевський М. Ю. Біля джерел слов'янської державності. – К., 1971.
6. Брайчевський М. Ю. Походження Русі. – К., 1968.
7. Вітман К.Н., Дудченко В.В. Деякі питання формування права та законодавства в Київській Русі // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук, праць. – О., 1998.
8. Владимирский-Буданов М.Ф. Обзор истории русского права. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1995.
9. Воробейкова Т.У. Древнерусское государство и право. – К., 1982.
10. Гейман В.Г. Суд и право в Киевской Руси // Культура Древней Руси. – М.; Л., 1951. – Т. 2.
11. Горський А. А. Ще раз про роль норманів у формуванні Київської Русі // Український історичний журнал. – 1994. – № 1.
12. Греков Б. Д. Киевская Русь. – М., 1956.
13. Дубровіна А. Б. Государственный строй Киевской Руси // Советское государство и право. – 1982. – №6.
14. Ермолаев И.П., Камафутдинова Р.Г. Правда Русская. – Казань, 1973.
15. Законодательство Древней Руси. – М., 1984.
16. Іванченко Р. Історія без міфів: бесіди з історії української державності. – К., 1996.
17. Історія держави і права України. – У 2 т. / За ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина. – К.: Ін Юре, 2000. – Т. 1.
18. Київська Русь: від демократії союзу племен до федерації // Нова політика. – 1997. – № 1.
19. Козюба В. К. «Двір» в історико-юридичних пам'ятках Давньої Русі // Український історичний журнал (УІЖ). - 2003. - № 1. - С 36 - 49.
20. Котляр М. Ф. Давньоруська держава кінця XI-XII ст. (Від усобиць до стабілізації) // Український історичний журнал. - 1997. – № 2.
21. Кудін С. Поняття злочину в кримінальному праві Київської Русі // Право України. - 2000. - № 7. - С. 101.
22. Кудін С. Поняття кримінального штрафу за "Руською правдою" та Литовським статутом // Право України. – 2000. – № 11. – С. 141.

23. Кульчицький В.С., Тищик Б.Й. Історія держави і права України. – К.: Атіка, 2001. – С. 22–28.
24. Лащенко Р. Лекції по історії українського права. Княжа доба. – Прага, 1923.
25. Мавродин В.В. Древняя Русь. – Л., 1946.
26. Макарчук С. А. Український етнос: Виникнення та історичний розвиток. – К., 1992.
27. Момотов В. В. Формирование русского средневекового права в IX -XIV вв.: Монография. – М.: ИКД "ЗЕРЦАЛО-М", 2003.
28. Музиченко П. Історія держави і права України: Навч. посіб. – К.: Т-во "Знання", КОО, 2000. – С. 62–69.
29. Музиченко П., Єрошкін С., Нагуш О. Суд і процес у Київській Русі. – Одеса, 1995.
30. Насонов А. Н. "Русская земля" и образование территории древнерусского государства. – М., 1951.
31. Насонов А. Я. К вопросу об образовании древнерусской государственной территории // Вопросы истории. – 1954. – № 12.
32. Писаренко Ю. Першопчатки Києва: наукові уявлення та народна традиція // Київська старовина. – 2002. – № 2.
33. Повесть временных лет: В 2-х ч. – М., 1950.
34. Правовий звичай як джерело українського права IX -XIX ст. За ред. І.Б. Усенка. - К., 2006.
35. Ричка В. М. Шлюб і подружнє життя у Київській Русі // Український історичний журнал (УІЖ).-1992.- № 1.- С 131-142; № 2. – С. 131–141.
36. Рогов В. А. Государственный строй Древней Руси. – М.,1984.
37. Рогожин А., Сташис В. Ярослав Мудрий – видатний державний діяч // Право України. – 1996. – № 4.
38. Российское законодательство X – XX вв. В 9 т. - Т. 1. Законодательство Древней Руси. - М.: Юрид. лит., 1984.
39. Свердлов М.Б. От закона русского к "Русской Правде". – М., 1988.
40. Смолій В.А., Гуржій О.І. Становлення української державності // Український історичний журнал. – 1990. – № 10.
41. Терлюк І.Л. Становлення та джерела руського права // Вісн. Львів, ін-ту внутр. справ. – 1999. – Вип." 9.
42. Тихомиров М.Н. Исследование о Русской Правде. – М., 1941.
43. Толочко П.П. Князь в Древней Руси: власть, собственность, идеология.- К.. Наукова думка. 1992 – С. 13-54.
44. Толочко П. П. Про походження поземельної форми данини на Русі в IX–X ст. // Український історичний журнал. – 1986. – № 8.
45. Толочко П. П. Древняя Русь: очерки социально-политической истории. – К., 1987.
46. Толочко П.П. Киевская Русь. – К.,1996.
47. Федоренко Т. Вплив християнського світогляду на правосвідомість та правову культуру Київської Русі // Право України. - 2001. -№ 8.
48. Фроянов И. Я. Киевская Русь. – Л., 1980.

49. Хачатуров Р.Л. Мирные договоры Руси с Византией. – М., 1988.
50. Хачатуров Р.Л. Некоторые методологические и теоретические вопросы становления древнерусского права. – Иркутск, 1974.
51. Хачатуров Р.Л. Отказ от смертной казни в праве древней Руси // Смертная казнь: за и против. – М., 1989.
52. Хачатуров Р.Л. Становление права (на материале Киевской Руси). – Тбилиси, 1988.
53. Хрестоматія з історії держави і права України / За ред. В.Д. Гончаренка. – К.: Ін Юре, 2003 (далі: Хрестоматія).
54. Хрестоматія з історії держави і права України: У 2 т. – К., 1997. –Т.1.
55. Черниловский З.М. Русская Правда в свете славянских судебныхников // Древняя Русь: проблемы права и правовой идеологии. – М., 1984.
56. Черепнин Л.В. Общественно-политические отношения в Древней Руси и "Русская правда" // Древнерусское государство и его международное значение. – М., 1965.
57. Шекера І. М. Київська Русь XI ст. у міжнародних відносинах. –К., 1967.
58. Шапов Я.Н. Византийское и южнославянское правовое наследие на Руси в XI–XIII вв. – М., 1978.
59. Шапов Я.Н. Княжеские уставы и церковь в Древней Руси XI–XIV вв. – М., 1979.
60. Юшков С.В. «Русская правда» Происхождение, источники, её значение. – М., 1950.
61. Юшков С.В. Общественно-политический строй и право Киевского государства. – М., 1949.
62. Юшков С.В. Русская Правда. – М., 1950.
63. Яценко Б. Й. Розвиток державного устрою України-Русі XII ст. // Український історичний журнал. – 1997. – № 3.

Семінар 3

КОДИФІКАЦІЯ ПРАВА У ВЕЛИКОМУ КНЯЗІВСТВІ ЛИТОВСЬКОМУ.

СТАТУТ 1529 р.

(2 години)

План

1. Причини, хід та результати кодифікації права у Великому князівстві Литовському в XVI ст.
2. Прийняття, джерела та структура Статуту Великого князівства Литовського 1529 р.
3. Правове становище населення Великого князівства Литовського Права та обов'язки шляхти. Гарантії шляхетських вольностей за Статутом 1529 р.
4. Право власності у Великому князівстві Литовському: об'єкти, зміст та захист. Форми права власності на землю за Статутом 1529 р.

Завдання для самостійної роботи:
самостійно підготувати такі питання

1. Охарактеризуйте основні джерела права Великого князівства Литовського. Вирізнити з-поміж них українські.
2. Які види договорів цієї епохи Вам відомі?
3. Які види доказів застосовувались у кримінальному праві Литви?
4. Дайте характеристику видам злочину у Великому князівстві Литовському.

Основні поняття

Вено, вдовье стольце, артикули, метрика, унійні акти, привілейні грамоти, головщина, виволання, нав'язка, маєстат, жовнір, кодифікація, сервітут

Реферати

1. Литовські статuti як джерело права.
2. Опікунське та спадкове право за Статутом 1529 р.
3. Правове становище жінки за Статутом 1529 р.
4. Злочини та покарання за Статутом 1529 р.

Література

1. Андрюлис В. Некоторые процессуальные особенности судебной защиты феодального движимого имущества по Литовскому Статуту 1529 года // Первый Литовский Статут 1529 года: Материалы республиканской научной конференции посвященной 450-летию Первого Статута. - Вильнюс, 1982. -С. 55-58.
2. Бардах Ю. Литовские Статуты - памятники права периода Возрождения // Культурные связи народов Восточной Европы в XVI в. - М., 1976. - С. 71-93.
3. Бершадский С А. О наследовании по Литовскому Статуту. - СПб., 1893.
4. Борисенко С. Звичаєве право Литовсько-руської держави на початку XVI ст. // Праці Комісії для виучування звичаєвого права України. - К., 1928. - Вип. 3. - С. 80-98.
5. Борисенко С. Списки Литовського Статуту 1529 р. // Праці Комісії для виучування історії західньо-руського та українського права. - К., 1929. -Вип. 6. - С. 35-109.
6. Валиконите И., Яксебогайте И. Выкуп за женщину по Литовскому Статуту //Третий Литовский Статут 1588 года: Материалы Республиканской научной конференции посвященной 400-летию Третьего Статута. - Вильнюс, 1989. - С. 85-95.
7. Валиконите Й. I Литовский Статут - один из важнейших источников истории положения женщин в Великом княжестве Литовском // Первый Литовский Статут 1529 года: Материалы республиканской научной конференции посвященной 450-летию Первого Статута. - Вильнюс, 1982. -С. 38-46.
8. Владимирский-Буданов М.Ф. Очерки из истории литовско-русского права. - К., 1889. - Т. 1.
9. Грушевський М. Історія України-Русі: В 10 т., 11 кн. - К., 1994. - Т. 5.
10. Гуслистый К. Нариси з історії України. - Вип. 2:Україна під Литовським пануванням і загарбання її Польщею (з XII - до 1569 р.) - К., 1939.
11. Данилович И. Взгляд на литовское законодательство и Литовские Статуты // Юридические записки, издаваемые П. Редкиным. - М., 1841. - Т. 1.
12. Демченко Г.В. Наказание по Литовскому Статуту в его трёх редакциях (1529, 1566 и 1588 гг.). Исследование Г.В. Демченка. - К., 1894 - Ч. 1.
13. Добров О. Право необхідного спадкування за Литовським Статутом // Праці Комісії

- для виучування історії західньо-руського та українського права. - К., 1925. - Вип. 1. - С. 82-89.
14. Довнар-Запольский М. Акты Литовско-Русского государства. - М., 1897. - Т. 2.
  15. Єфименко А.Л. История украинского народа. - К., 1990.
  16. Історія держави і права України / За ред. А.С. Чайковського. - К.: Юрінком Інтер, 2000. - С. 118-126.
  17. Історія держави і права України: У 2 т. / За ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина. - К.: Ін Юре, 2000. - Т. 1. - С. 187-201.
  18. Історія українського права / За ред. О. О. Шевченка. - К., 2001.
  19. Кульчицький В.С., Тищик БД. Історія держави і права України. - К.: Атіка, 2001. - С. 65-69.
  20. Лазутка С., Гудавичюс Э. Первый Литовский Статут. - Т. 1. - Ч. 2. - Вильнюс, 1985.
  21. Лазутка С.А. I Литовский Статут - феодальный кодекс Великого княжества Литовского. - Вильнюс, 1973.
  22. Леонтович Ф.И. Русская Правда и Литовский Статут // Университ. известия. - К., 1865. - № 2-4.
  23. Леонтович Ф.Л. Русская Правда и Литовский Статут, в видах настоятельной необходимости включить литовское законодательство в круг истории русского права. - К., 1865.
  24. Леонтович Ф.Л. Спорные вопросы русско-литовского права. - СПб., 1893.
  25. Ливанцев К. Е. Сословно-представительская монархия в Польше, ее сущность и особенности (II пол. XIV - конец XVI вв.). - М., 1968.
  26. Любавский М.К. Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно. - М., 1915.
  27. Максимейко НА. Источники уголовных законов Литовского Статута // Университ. известия. - К., 1894. - № 12. - С. 151-181.
  28. Максимейко НА. Источники: Русская Правда и литовско-русское право. - К., 1904.
  29. Малиновский И. Учение о преступлении по Литовскому Статуту. - К., 1894.
  30. Музиченко П. Історія держави і права України: Навч. посіб. - К.: Т-во "Знання", КОО, 2000. - С. 129-141.
  31. Музиченко П. Гуманістичні витоки джерел українського права литовсько-руської доби // Українське національне відродження: проблеми, прогнози, державна політика: Зб. наук, праць. - О., 1995. - С. 139-141.
  32. Музиченко П.П. Еволюція прав української шляхти у Великому князівстві Литовському // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук, праць. - О., 2001. - Вип. 12. - С. 526-533
  33. Музиченко П.П. Конституційні норми в джерелах права на українських землях у XVI ст. // Сучасний конституціоналізм та конституційна юстиція: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Жовтень 2000 р. - О., 2001. - С. 145-150.
  34. Музиченко П.П. Правова система Литовсько-Руської держави // Проблеми педагогіки вищої медичної освіти в вузах України: Зб. наук, праць. - О., 1995. - С. 145-154.
  35. Музиченко П.П. Регулювання права власності та судовий захист майна в українських землях у першій половині XVI ст. // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук, праць. - О., 1997. - Вип. 4. - С. 77-82.
  36. Музиченко П.П. Рецепція римського права правовою політикою Великого князівства Литовського у XVI ст. // Актуальні проблеми політики: Зб. наук, праць. - О., 1999. - Вип. 5. - С. 255-259.
  37. Музиченко П.П. Статути Великого князівства Литовського в українській історіографії (1924-1994) // Актуальные проблемы государства и права: Сб. науч. трудов. - О., 1995. - Вип. 2. - С. 142-150.
  38. Музиченко П.П. Формування правової доктрини на українських землях у XVI ст. //

- Молода Українська держава на межі тисячоліть: погляд в історичне майбутнє демократичної, правової держави Україна: Зб. наук, праць. - Л., 2001. - С. 156-160.
39. Музыченко П.П. К истории создания литовских статутон // Пробл. правоведения. - 1989. - № 50. - С. 31-36.
  40. Пашуто В.Т. Образование Литовского государства. - М., 1959.
  41. Старостина И.П. Некоторые особенности развития права восточнославянских земель в Великом княжестве Литовском // Россия, Польша и Причерноморье в XV-XVIII вв. - М., 1979.
  42. Статут Великого княжества Литовского 1529 года / Под ред. К.И. Яблонского. - Минск, 1960.
  43. Суд і судочинство на українських землях у XIV-XVI ст. / За заг. ред. проф. П. Музиченка. - О., 2000.
  44. Судебник Казимира (1468 год). - Вильнюс, 1967.
  45. Терлюк І.Л. Литовські Статути та їх застосування в Україні. - Л., 1999.
  46. Тищик Б. Й., Вівчаренко Б. А. Суспільно-політичний лад і право України у складі Речі Посполитої та Литовської держави. - Львів, 1996.
  47. Ткач А.Л. Історія кодифікації дореволюційного права України. - К., 1968.
  48. Товстоліс М. Суть застави за литовським Статутом // Праці Комісії для виучування історії західно-руського та українського права. - К., 1926. - Вип. 6. - С. 111-158.
  49. Хрестоматія з історії держави і права України. - К., 1997. - Т. 1.
  50. Чарнецкий Ф. История Литовского Статута // Университ. известия. - К., 1867. - №1.
  51. Чубатий М. Огляд історії українського права: історія джерел та державного права. - Мюнхен, 1947. - Ч. II.
  52. Шабульдо Ф.М. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого княжества Литовского. - К., 1987.
  53. Юхо .И.А. Правовое положение населения Белоруссии в XVI в. - Минск, 1978.
  54. Яковкин И.И. Законодательные акты Великого княжества Литовского. - Л., 1936.

Семінар 4
УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ ПІД ВЛАДОЮ
РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (друга половина XVI - перша половина XVII ст.)
(2 години)

План

1. Люблінська унія 1569 р. та її наслідки для українських земель. Поширення на українські землі польської адміністративної системи.
2. Правове становище українського населення у складі Речі Посполитої.
3. Запорізьке козацтво. Створення реєстрового козацтва. Ординація про козаків 1638 р.
4. Розвиток права. Статут 1588 р., його характеристика.
5. Суд і судовий процес на українських землях у другій половині XVI - першій половині XVII ст.

Завдання для самостійної роботи:
самостійно підготувати такі питання

1. Перелічіть та охарактеризуйте основні суспільні стани Польщі.
2. У чому полягає суть Люблінської унії?
3. Що являли собою "Генріхові артикули"? Як вони вплинули на еволюцію державного ладу Речі Посполитої Польської?
4. Закарпаття у складі Угорського королівства.
5. Литовсько-московські відносини після Кревської унії.
6. Основні точки зору істориків на виникнення козацтва.
7. Наступ католицизму на українські землі. Берестейська церковна унія.

Основні поняття

Полки, сотні, гетьман, генеральна старшина, угода, козацтво, городові, реєстрове козацтво, запорізькі козаки, ординація, реєстр, кіш, рада, отаман, паланка, старшина, голота, сірома, клейноди, посполиті, господар, Пани-Рада, земські, двірські, канцлер, маршалок, підскарбій, сейм, сенат, посольська ізба, зборня, послы

Теми рефератів

1. Берестейська церковна унія 1596 р. та її значення для українського народно-визвольного руху.
2. Органи влади та управління Запорозької Січі.
3. Магдебурзьке право та його особливості в Україні.

Література

1. Антонович В. Про козацькі часи на Україні. - К., 1991.
2. Апанович О. Розповіді про запорозьких козаків. - К., 1991.
3. Бардах Ю., Леснодарский Б., Пиетрчак М. История государства и права Польши. - М., 1980.
4. Величко С. Сказание о войне казацкой з поляками. - Т. 1. - К., 1926.
5. Винар Л. Огляд історичної літератури про початки української козащини // Укр. історик. - 1965. - № 1-4.
6. Винар Л. Початки українського реєстрового козацтва // Укр. історик. - 1964. - № 2-3.
7. Віснер Г. Найясніша Річ Посполита // Хроніка-2000. - 1998. - Вип. 23.
8. Голобуцький В. Запорозьке козацтво. - К., 1994.
9. Грушевський М. Історія України-Руси: В 10 т., 11 кн. - К., 1995. - Т. 7.
10. Дорошенко Д. Нариси історії України. - Л., 1991.
11. Ефименко А. Л. История украинского народа. - К., 1990.
12. Історія держави і права України: У 2 т. / За ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина. - К.: Ін Юре, 2000. - Т. 1. - С. 128-201.
13. История государства и права УССР: В 3-х т. - К., 1987. - Т. 1.

14. Коялович М. Литовская церковная уния. - СПб., 1859. - Т. 1.
15. Крикун М.Г. Поширення польського адміністративно-територіального устрою на українських землях // Пробл. слов'янознавства. - 1990. - Вип. 42.
16. Кулиш П. Польская колонизация Юго-Западной Руси // Вестник Европы. - СПб., 1874. - Т. 2.
17. Кульчицький В.С. Третій Литовський Статут на Україні // Український календар. - Варшава, 1978.
18. Кульчицький В.С., Тищик БД. Історія держави і права України. - К.: Атіка, 2001. - С. 38-69.
19. Музиченко П. Історія держави і права України: Навч. посіб. - К.: Т-во "Знання", КОО, 2000. - С. 144-175.
20. Музиченко П.П., Долматова Н.І. Козацтво - важливий чинник української державності // Актуальные проблемы государства и права: Сб. науч. трудов. - О., 1995. - Вып. 2.
21. Музыченко П.П. Третий Литовский статут: исторические корни // Юрид. вестник. - 1994. - № 1. - С. 113-119.
22. Пасічник М.С. Політичні унії між Польщею і Литвою в історичній долі українського народу // Вісн. Львів, ун-ту. - Сер. істор. - Л., 1992. - Вип. 28.
23. Плохий С. Папство на Україні. - К., 1989.
24. Полонська-Василенко Н. Історія України. До середини XVII століття. - К., 1995.
25. Рибчин І. Динаміка українського козацтва. - Мюнхен, 1970.
26. Сергієнко Г. Біля витоків українського козацтва й Запорозької Січі // Укр. іст. журн. - 1992. - № 12.
27. Сергійчук В.І. Іменем війська Запорозького. - К., 1991.
28. Смолій В. Запорізька Січ. Виникнення, тенденції розвитку, ліквідація // Наука і суспільство. - 1988. - № 4.
29. Тищик БЛ., Вівчаренко О.А. Суспільно-політичний лад і право України у складі Литовської держави та Речі Посполитої. - Івано-Франківськ, 1990.
30. Хрестоматія з історії держави і права України: У 2 т. / За ред. В.Г. Гончаренка. - К.: Ін Юре, 1997. - Т. 1.
31. Шевальє П. Історія війни козаків проти Польщі. - К., 1960.
32. Щербак В.О. Джерела формування українського козацтва // Укр. іст. журн. - 1994. - № 2-3.
33. Юхо И А, Правовое положение населения Белоруссии в XVI в. - Минск, 1978.
34. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків: У 3 т, - Л., 1990. - Т. 1.
35. Яковенко Н. Українська шляхта. - К., 1993.
36. Яковенко Н. Здобутки та втрати Люблінської унії // Київська старовина. - 1993. - №3. - С.77-85.

**Семінар 5. ПРАВОВИЙ СТАТУС УКРАЇНИ
ЗА ПЕРЕЯСЛАВСЬКИМ ДОГОВОРОМ 1654 р.
(2 години)**

План

1. Юридичне оформлення україно-російських стосунків:
  - а) «Прохальні пункти» Б. Хмельницького;
  - б) «Березневі статті» 1654 р.;
  - в) жалувані грамоти царя Олексія Михайловича.
2. Форма державно-правових зв'язків України з Росією за договором 1654 р.
3. Обмеження української державності за гетьманськими статтями II пол. XVII – поч. XVIII ст.
4. Суспільний лад та органи влади та управління Гетьманщини.
5. Органи влади Московської держави та Російської імперії для управління Україною.

Завдання для самостійної роботи:

самостійно підготувати такі питання

1. Україно-російські стосунки в 1648 – 1654 рр. Рішення Земських соборів.
2. Рішення Земського Собору від 1 жовтня 1653 р.
3. Постанова Переяславської Ради від 8 січня 1654 р.
4. Договори про Андрусівське перемир'я 1667 р. та „Вічний мир” 1686 р.
5. Правова система західноукраїнських земель у XVII-XVIII ст.
6. Міжнародні стосунки періоду національно-визвольної війни
7. Історичне значення Зборівського мирного договору
8. Процес посилення кріпосної залежності українського селянства
9. Особливості суспільно-політичного ладу Слобідської України у II пол. XVII – XVIII ст.
10. Адміністративно-територіальні зміни на Півдні України.

Основні поняття

Полки, сотні, гетьман, генеральна старшина, угода, Березневі статті, привілеї, Гетьманщина, договірні статті, універсали, республіка, протектор, маніфест, Слобожанщина, Нова січ, козацтво, посполиті

Теми рефератів

1. Причини та передумови входження України до складу Московської держави.
2. Конституція Пилипа Орлика
3. Судова реформа Кирила Розумовського

Література

1. Антонович В. Про козацькі часи на Україні. - К., 1991.
2. Апанович О. Розповіді про запорозьких козаків. - К., 1991.
3. Апанович О.М. Українсько-російський договір 1654 р.: Міфи і реальність. - К., 1994.
4. Батюк В.С. Українська державність напередодні та в роки Визвольної війни 1648-1654 рр. у працях дослідників із західної діаспори // УІЖ. – 1993. - № 1. – С. 76-80.
5. Бжеський Р. Переяславська умова в планах Б. Хмельницького та "Переяславська легенда". - Л., 1998.
6. Борисенко В. Міждержавне зближення Запорозької Січі з Кримським ханством // Історія України. - 1998. - № 11.
7. Голобуцький В. Запорозьке козацтво. - К., 1994.
8. Горобець В.Н. Московська політика Б. Хмельницького: дипломатична риторика та політична практика//Укр.іст.журн. - 1995. - № 4.
9. Грозовський І. Право власності на землю в Запорозькій Січі // Право України. – 1997. - №8. – С.62-63.
10. Грушевський М. Історія України-Руси: В 10 т. 11 кн. - К., 1996. - Т. 9.
11. Гуржій О. Про особливості україно-російських взаємовідносин у середині XVII ст. (1654-1657 рр.) // Укр. іст. журн. - 1992. - № 10-11.
12. Єрмолаєв В.М. Вищі представницькі органи влади в Україні (історико-правове дослідження). - Х.: Право, 2005.
13. Єрмолаєв В.М., Козаченко А.І. Органи влади і управління Української держави (друга пол. XVII - XXIII ст.). - Х.: Право, 2002.
14. Замлинський В. Гетьман у боротьбі за суверенітет та державність України // Київська старовина. – 1992. - №4. – С.2-6.
15. Запорізьке козацтво в пам'ятках історії та культури. - Запоріжжя, 1997.
16. История государства и права УССР: В 3-х т. – К.,1987. – Т.1. – С.125-145.
17. Історія держави і права України: У 2 т. / За ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина. - К.: Ін Юре, 2000. - Т. 1. - С. 209--268.
18. Качмарчик Я. Гетьман Богдан Хмельницький. - Перемишль; Л., 1996.
19. Козаченко А. Про державну владу Б. Хмельницького: окремі питання // Право України. - 1998. - № 2.
20. Копиленко О., Копиленко М. Переяславський акт 1654 р. в оцінках першого Президента України // Право України. - 1994. - № 3-4.
21. Крип'якевич І. Богдан Хмельницький. - Л., 1990.
22. Кудін С. Правові традиції Запорозької Січі // Закон і бізнес. – 1999. - №26. – С.15.
23. Кульчицький В.С., Тищик БД. Історія держави і права України. - К.: Атіка, 2001. - С. 70-82.
24. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: В 2 т. - К., 1994. - Т. 1.
25. Мельник Л.Г. Боротьба за українську державність. - К., 1995.
26. Мицик Ю. Іван Виговський // Історія України. - 1998. - № 24.
27. Музиченко П. Історія держави і права України: Навч. посіб. - К.: Т-во "Знання", КОО, 2000. - С. 176-205.
28. Оглоблин О. Хмельниччина і українська державність. - Нью-Йорк, 1954.
29. Переяславська рада 1654 р. Історіографія та дослідження. - К.: Смолоскип, 2003.
30. Сергійчук В.І. Іменем Війська Запорозького. - К., 1991.
31. Смолій ВА., Степанков В.С. Богдан Хмельницький. Соціально-політичний портрет. - К., 1993.
32. Степанков В.С. Богдан Хмельницький і проблеми державності України // Укр. іст. журн. - 1991. - № 9, 11.
33. Степанков В.С. Проблеми становлення монархічної форми правління Богдана Хмельницького (1648-1657 рр.) // Укр. іст. журн. - 1995. - № 4.

34. Українсько-російський договір 1654 р.: нові підходи до історії міждержавних стосунків. - К., 1995.
35. Хрестоматія з історії держави і права України: У 2 т. / За ред. В.Г. Гончаренка. - К.: Ін Юре, 1997. - Т. 1.
36. Шевчук В. Козацька держава. Етюди з історії українського державотворення. - К., 1995.
37. Щербак В.О. Запорозька Січ як фактор консолідації українського козацтва до середини XVII ст. // Укр. іст. журн. - 1995. - № 5.
38. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків: У 3 т. - Л., 1990. - Т. 1.
39. Яковлева Т.Г. Гетьманщина у другій половині 50-х років XVII століття. Причини і початок Руїни. - К., 1998.
40. Яковлів А. Договір гетьмана Богдана Хмельницького з Москвою року 1654 // Дзвін. - 1991. - № 4.
41. Яковлів А. Українсько-московські договори в XVII -XVIII вв. // Укр. іст. журн. - 1993. - № 4-6.

**Семінарб. Кодифікація права на українських землях у XVIII ст.
«Права за якими судився малоросійський народ» 1743 р.**

(2 години)

План

1. Причини та наслідки перших кодифікаційних робіт у XVII - XVIII ст. на українських землях
2. Історія створення і загальна характеристика Зводу законів «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р.
3. Норми цивільного права за Зводом законів «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р.
4. Норми кримінального права за Зводом законів «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р.
5. Норми процесуального права за Зводом законів «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р.

Завдання для самостійної роботи:

самостійно підготувати такі питання

1. Що стало причиною кодифікації українського права XVIII ст.
2. За яких умов було створено кодифікаційну комісію, її склад та завдання.
3. Які правові джерела було використано для проведення кодифікаційної роботи.
4. Охарактеризуйте основні пам'ятки права цього періоду.
5. Пригадайте назву Українського кодексу 1743 р., який став результатом діяльності кодифікаційної комісії, та поясніть, чи відповідає ця назва змісту кодексу.
6. Проаналізуйте текст цього кодексу та охарактеризуйте його структуру, зміст і значення.
7. Поясніть, чому цей кодекс не був офіційно затверджений у якості джерела чинного права.
8. Охарактеризуйте розвиток сімейного права.
9. Якими правовими джерелами регулювалися шлюбно-сімейні відносини?
10. З'ясуйте, які були умови укладання шлюбу та матеріальні гарантії шлюбу.

11. Проаналізуйте такі джерела права «Права, за якими судиться малоросійський народ» від 1743 р., «Процес короткий приказний» від 1734 р. та наведіть характерні приклади у застосуванні кримінально-правових норм. (з'ясуйте, які зміни відбулися в понятті злочину, його суб'єктному складі, які обставини пом'якшували відповідальність, а які вважалися такими, що обтяжували провину, які інститути кримінального права деталізуються в цей період).
12. Сформулюйте мету системи покарань. Розкрийте зміст основних та додаткових видів покарання та порядок їх застосування.
13. З'ясуйте, які існували способи приватного покарання.
14. Розкрийте характерні риси процесуального права на основі аналізу таких джерел: «Інструкція судам» від 1730 р. та «Процес короткий приказний» від 1734 р. та з'ясуйте, які нові тенденції з'являються у XVIII ст. під час розгляду цивільних та кримінальних справ.
15. Яку форму позовної заяви було встановлено за доби гетьмана Д. Апостола?
16. З'ясуйте, який був порядок порушення кримінальних справ,
17. Які існували види судових доказів.
18. Охарактеризуйте, в чому полягав інквізиційний порядок розгляду кримінальних справ на українських землях та встановіть, чим він відрізнявся від західноєвропейської інквізиції.
19. Поясніть, на кого покладалася функція виконання судових рішень та який був порядок оскарження рішень і вироків суду.

Основні поняття

право власності, суб'єкт та об'єкт власності, опіка, спадок, зобов'язальні дії, кабальні угоди, злочин, об'єкт та суб'єкт злочину, класифікація злочину, покарання, штраф, кодекси, звід, апеляція, посполиті, шляхтичі, завдаток, запорука, посаг, віно, тестамент, чолобитна, присяжні комісари, межові справи, тяжба, докази, відшкодування, магістрати, війти, бурмистри, райці, лавники, міщани, законороджені, цехові люди, ратуша, межовик, городничий, возний,

Теми рефератів

1. Процес короткий приказний 1734 р., його зміст та значення.
2. Загальна характеристика збірника норм права «Суд і розправа в правах малоросійських» 1750р.

Література

1. Бойко І.Й. Держава і право Гетьманщини. - Л., 2000.
2. Бойко І.Й. До питання про сімейне право Гетьманщини за Кодексом 1743 року // Вісн. Львів, ун-ту. - Сер. юрид. - Л., 1999. - Вип. 34.
3. Бойко І.Й. Договірне право Гетьманщини за "Правами, за якими судиться малоросійський народ" 1743 р. // Право України. - 1998. - № 5.

4. Бойко І.Й. Zobov'язальне право Гетьманщини за "Правами, за якими судиться малоросійський народ" 1743 р. - Л., 1998.
5. Бойко І.Й. Право власності за Кодексом українського права 1743 р. // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. - Л., 1997.
6. Бойко І.Й. Правове становище населення Гетьманщини за Кодексом 1743р. - Л., 1997.
7. Бойко І.Й. Про цивільне право гетьманщини за Кодексом 1743 р. // Право України. - 1999. - № 3.
8. Бойко І.Й. Цивільне право за Кодексом 1743 р.: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Л., 1999.
9. Бойко І.Й. Цивільно-правовий статус особи у Козацько-гетьманській державі за Кодексом 1743 року//Права людини і Україна. - Л.,1999. - Вип.2.
10. Василенко М.П, Матеріали до історії українського права. - К.,1929. - Т.1.
11. Вислобоков КА. Визначна пам'ятка українського права: джерела, зміст, система та соціально-політичні передумови створення // Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р. - К., 1997.
12. Грозовський І.М. Козацьке право // Право України. - 1997. - № 6.
13. Гуржій О. Право в українській козацькій державі (друга половина XVII - XVIII ст.).- К., 1994.
14. Гуржій О. Українська козацька держава в другій половині XVII - XVIII ст.: кордони, населення, право. - К., 1996.
15. Єрмолаєв В. Про об'єкт державного злочину в "Правах, по которм судится малоросійський народ" // Вісн. Акад. правових наук України. - 1997. - № 3.
16. Історія держави і права України / За ред. А.С. Чайковського. - К.: Юрінком Інтер, 2000. - С. 200-205.
17. Історія держави і права України. - У 2 т. / За ред. В.Я. Тація, А.Й. Рогожина. - К.: Ін Юре, 2000. - Т. 1. - С. 296-317.
18. Кистяковский А.Ф. Права, по которм судится малоросійський народ. - К., 1879.
19. Кульчицький В.С. Найвизначніші пам'ятки правової культури України // Правознавство. - Л., 1994.
20. Кульчицький В.С., Тищик БД. Історія держави і права України. - К.: Атіка, 2001. - С. 98-104.
21. Кульчицький В.С. Видатна пам'ятка українського права // Республіканець. - 1993. - № 11-12.
22. Кульчицький В.С. Кодифікація права на Україні у XVIII ст. - Л., 1958.
23. Кульчицький В.С. Кодекс українського права 1743 р. // Право України. - 1994. - № 9.
24. Кульчицький В.С. Суд і розправа в правах малоросійських 1750 р. Ф. Чуйкевича // Український календар. - Варшава, 1970.
25. Макаренко А. До питання про створення кодексу українського права 1743 р. // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. - Л., 1997.
26. Макаренко А. Причини створення Кодексу Гетьманщини 1743 р. // Право України. - 1997. - № 12. - С. 106-107.
27. Месяц ВД. История кодификации права в Украине в первой половине XVIII в. - М., 1964.
28. Музиченко П. Історія держави і права України: Навч. посіб. - К.: Т-во "Знання", КОО, 2000. - С. 241-250.
29. Музыченко П. История государства и права Украины: Учебник. - К.: О-во "Знання", КОО, 2001. - С. 186-194.
30. Музыченко П.П., Долматова Н.И. История государства и права Украины в вопросах и ответах. - Х., 2000. - Ч. 1. - С. 207-219.
31. Пашук А.Й. Суд і судочинство на Лівобережній Україні в XVII-XVIII ст. (1648-1782 pp.). - Л., 1967.

32. Подох Я. Ґрунтове судочинство на Лівобережній Україні у другій половині XVII - XVIII ст. - Л., 1994.
33. Путро А.И. Левобережная Украина в составе Российского государства во второй половине XVIII века. - К., 1988.
34. Саласька М.В. Судові органи Гетьманщини за кодексом 1743 р. // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. - Л., 1997.
35. Слабченко М. Як судився малоросійський народ // Київська старовина. – 1994. - №1. – С.44-52.
36. Ткач А.Л. Історія кодифікації дореволюційного права України. - К., 1968.
37. Ткач А.П. Про кодифікацію права на Україні у XVIII - першій чверті XIXст. // Вісн. Київ, ун-ту. - Сер. "Економіка і право". - К., 1961. - Вип. 1.
38. Хрестоматія з історії держави і права України: У 2 т. / За ред. В.Г. Гончаренка. - К.: Ін Юре, 1997. - Т. 1.
39. Чехович ВА., Усенко И.Б. Роль III Литовского статута в политической борьбе вокруг проблемы кодификации дореволюционного права Украины // Третий Литовский Статут 1588 года: Материалы респ. науч. конф., посвященной 400-летию Третьего Статута. - Вильнюс, 1989.
40. ЯковлівА. Український Кодекс 1743 р. "Права, по которым судится малороссийский народ". Його історія, джерела та системний виклад змісту. -Мюнхен, 1949.
41. Яковлів А. Українсько-московські договори в XVII-XVIII ст. // УІЖ. – 1994. - №1-6.

Семінар 7. Буржуазні реформи II половини XIX ст. в Росії та їх впровадження в Україні (2 години)

П л а н

1. Селянська реформа 1861 р. в Україні
2. Судова реформа 1864 р. Характеристика реформи за Судовими статутами.
3. Земська реформа 1864 р. Основні положення.
4. Міська реформа 1870 р. Основні положення.
5. Історичне значення реформ.

Завдання для самостійної роботи:

самостійно підготувати такі питання

1. Зробіть порівняльний аналіз соціально-правового становища кріпосних та державних селян у першій половині XIX ст.
2. Поясніть причини скасування кріпацтва Маніфестом Олександра II від 19 лютого 1861 р. про звільнення селян та здійсніть власний аналіз змісту цього документа.
3. На основі власного аналізу текстів із Маніфесту та Положення про селян, що вийшли з кріпосної залежності, з'ясуйте, в чому полягала половинчастість селянської реформи 1861 р.?
4. Поясніть, який характер мало запроваджене в ході селянської реформи сільське й волосне самоврядування.
5. Яке призначення мав інститут мирових посередників та на які органи після скасування в 1874 р. цього інституту поклалися ці функції?

6. Складіть порівняльну схему органів управління, що діяли на українських землях до реформ та в пореформений період. З'ясуйте, які зміни в систему управління внесли реформи 60-70-х років XIX ст.
7. Розкрийте зміст земської (1864) і міської (1870) реформ та особливості їх проведення в Україні.
8. Які ще реформи, окрім названих, були проведені в 60-80-х роках, у чому полягає їхня сутність?
9. Складіть схему судових установ до і після судової реформи 1864 р.
10. Розкрийте причини та сутність судової реформи 1864 р.
11. Розкрийте юрисдикцію, порядок створення й діяльності мирових судів, окружних судів та судових палат, повноваження та значення інституту присяжних засідателів.
12. Охарактеризуйте функції адвокатури, запровадженої судовими статутами 1864 р.
13. Поясніть, у чому полягала різниця між присяжними повіреними та приватними повіреними.
14. Розкрийте характерні особливості проведення судової реформи на Правобережжі та Лівобережжі України.

Основні поняття

Мирові судді, присяжні засідателі, адвокат, прокурор, касація, апеляція, судові палати, Сенат, мировий округ, судові пристави, нотаріуси, земства, земська управа, земське зібрання, міська дума, міська управа, чорнотяглові селяни, тимчасовозобов'язані селяни, уставна грамота, кріпосне право, контрреформи, земські начальники, удільні селяни, повіт, волость, сотник, стани, реформа, маніфест, положення, кріпосні селяни, фабричні селяни, державні селяни, справник, поліцмейстер, пристав, соцький, десяцький, околоточний, городовий, дільниці, околотки, суди земські, суди окружні, суди повітові, суди совісні, суди надвірні, суди мирові, суди магістратські, суди ратушні, суди комерційні,

Реферати

1. Формування та розвиток прокуратури та адвокатури в Росії в ході реформ.
2. Суд присяжних в Росії у контексті світового досвіду.
3. Буржуазні контрреформи: зміст та державно-політичні наслідки.

Список літератури

1. Білоконь, М. В. Органи державного управління та місцевого самоврядування в Російській імперії у другій половині XIX ст. - Х.: НУВС, 2003.
2. Виленский Б. В. Судебная реформа и контрреформа в России. – Саратов. - 1969.
3. Головченко В. Сільське самоврядування в Україні (1860-1861) // Право України. - 1992. - № 3. – С. 34-36.
4. Гончаренко В.Д. Органи земського самоврядування в Україні у другій пол. XIX - на поч. XX ст. // Держ. буд-во та місц. самоврядування. - Х.: Право, 2003. - Вип. 6. - С. 132-152.

5. Горбачев В.П. Законодавчий порядок виборів та виборчі технології в міському самоврядуванні України другої половини XIX століття // Пробл. правознавства та правоохорон. діяльності. - Донецьк, 2005. - № 2. - С. 15-32.
6. Грицак В. М. Губернатор в державному механізмі Російської імперії у другій половині XIX ст. - Х.: НУВС, 2003.
7. Долженко А.Н. Становление института суда присяжных при подготовке судебной реформы 1864 г. // Пробл. законности. - Х., 2000.-№45. - С. 12-20.
8. Зайончковский П. А. Отмена крепостного права в России. - М., 1960.
9. Зайончковский П. А. Правительственный аппарат самодержавной России в XIX в. - М.: Мысль, 1976.
10. Казанцев Э М. История царской прокуратуры. - СПб, 1993.
11. Козаченко А. Полтавське земство. Підготовка до впровадження земських установ // Вісн. Акад. прав, наук України. -Х., 2005. - № 3 (42). - С. 99-100.
12. Коросташов О. Особливості правового регулювання деяких суспільних відносин у Полтавській і Чернігівській губерніях у XIX ст. // Право України. – 2000. - № 1. - С. 129.
13. Литвак Б. Г. Переворот 1861 года в России: Почему не реализовалась реформаторская альтернатива. - М., 1991.
14. Лось Ф. С. Формування і розвиток робітничого класу на Україні у другій половині XIX ст. // Український історичний журнал. - 1974. - № 5.
15. Российское законодательство X - XX вв. В 9 т. - Т. 8. -М: Юрид. лит., 1991.
16. Селіхов Д. Заборона продажу викуплених селянами надільних земель в Україні наприкінці XIX ст. та її соціально-економічні наслідки // Вісн. Акад. Прав. наук України. - Х., 2003.-№4(35).-С. 127-136.
17. Теплицкий В. П. Реформа 1861 року і аграрні відносини на Україні. - К., 1959.
18. Федоров К. Г., Ярмыш А. Н. История полиции дореволюционной России. - Ростов н/Д, 1976.
19. Формирование и развитие адвокатуры в России 60-80 гг. XIX в. - М., 1987.
20. Шигаль Д.А. З'їзди мирових суддів в Російській імперії за судовою реформою 1864 р. // Там же. - Х., 2004. - Вип.69. -С. 15-19.
21. Шигаль Д.А. Статут про покарання, що накладаються мировими судьями (1864 року), та його застосування мировими судами Харківської губернії // Право і безпека. - 2004. -Т.3.- №1.-С. 32-34.
22. Щербина П. Ф. Судебная реформа 1864 года на Правобережной Украине. - Львов, 1974.
23. Ярмиш О. Н. Каральний апарат самодержавства в Україні в кінці XIX - на початку XX ст.: Монографія. - Х.: Консул, 2001.
24. Ярмыш А. И. Наблюдать неотступно: Административно-полицейский аппарат и органы политического сыска царизма в Украине в конце XIX - нач. XX в. - К., 1992.

**Семінар 8. Зміни в державному ладі Російської імперії
під час революції 1905-1907 рр.
(2 години)**

План

1. Причини створення Державної думи. Проект Булігіна.
2. Маніфест від 17 жовтня 1905 р.
3. Виборчий закон до Державної думи від 11 грудня 1905 р. Представництво українських губерній у Державній думі.

4. Основні державні закони від 23 квіт. 1906 р.
5. Державний переворот 3 червня 1907 р.
6. Значення державних перетворень 1905 - 1907 рр.

Завдання для самостійної роботи:
самостійно підготувати такі питання

1. Ознайомтеся з уривком царського Маніфесту про удосконалення державного порядку від 17 жовтня 1905 р. Охарактеризуйте процес буржуазно-демократичних перетворень, до яких царизм змушений був удатися на початку ХХ ст. унаслідок революційних подій 1905-1907 рр.
2. Надзвичайна юстиція та її роль у придушенні революції 1905-1907 рр.
3. Еволюція російського самодержавства у період між I та IV Державними думами.
4. Каральний апарат російського самодержавства на початку ХХ ст.

Основні поняття

Реформа, маніфест, Основні закони, революція, кривава неділя, страйки, русько-японська війна, червнева монархія, Державна дума, Державна Рада, виборні, імператор, абсолютна монархія, конституційна монархія, парламент, конституціоналізм, державний лад, політичні партії, кадети, октябристи, соціал-демократи, буржуазні-демократи, народники, жандармерія, аграрна реформа

Реферати

1. Реформи Столипіна: зміст, причини та наслідки.
2. Створення політичних партій в Україні

Література

1. Аврех А.Я. П.А. Столыпин и судьбы реформ в России. - М., 1991.
2. Багатопартійна українська держава на початку ХХ ст.: програмні документи перших українських політичних партій. - К., 1992.
3. Важнейшие законодательные акты (1908-1912 гг.) с алфавитным, предметным и хронологическим указателем / Под ред. и с предисл. В.М. Гессена. - СПб., 1913.
4. Васильева Н.И., Гальперин Г.Б., Королев А.М. Первая российская революция и самодержавие (государственно-правовые проблемы). - Л., 1975.
5. Ганелин Р.Ш. Российское самодержавие в 1905 г. Реформы и революция. - СПб., 1991.
6. Гончаренко В.Д. Зміни в системі центральних органів влади Росії внаслідок буржуазно-демократичної революції 1905-1907 рр. // Вісн. Акад. прав. наук. - Х., 2005. - № 2 (41). - С.51-64.
7. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: нариси політичної історії. - К., 1993.
8. Демин В.А. Государственная Дума России: механизм функционирования. - М., 1996.
9. Дубровіна А.В. Механізм управління, суспільний лад і право України в період імперіалізму і буржуазно-демократичних революцій (1900-1917 рр.). - К., 1970.
10. Дубровский С.М. Столыпинская земельная реформа. Из истории сельского хозяйства и крестьянства России в начале ХХ в. - М., 1963.

11. Зырянов П.Н. Крестьянская община европейской России 1907-1914 гг. - М., 1992.
12. Киян М.Ш. Представительство от украинских губерний в Государственной думе Российской империи I и II созывов (1906-1907 гг.). - Х., 1997.
13. Коваленко Л. Висвітлення українського питання в Державних думах Російської імперії на сторінках преси // Право України. - 2003. - № 9. - С. 128-132.
14. Коник О.О. Селянські депутати з України в I і II Державних думах Російської імперії // Укр. іст. журн. - 1995. - № 1.
15. Островский И.В. Столыпин и его время. - Новосибирск, 1992.
16. Румянцев М. Столыпинская аграрная реформа: предпосылки, задачи, итоги // Вопр. экономики. - 1990. - № 10.
17. Седельников С.И. Аграрная реформа Столыпина. - М., 1973.
18. Телешун С.О. Національне питання в програмах українських політичних партій в кінці ХІХ - на початку ХХ ст. - К., 1996.
19. Шморгун П. Ради робітничих депутатів на Україні в 1905 р. - К., 1955.